

FİRDEVSÎ-İ TAVÎL'İN TECNÎSÂT-I SÜLEYMÂN U BELKÎS-NÂME ADLI ESERİ VE CİNAS SANATI**FİRDEVSÎ-I TAVİL'S TECNÎSÂT-I SÜLEYMÂN U BELKÎS-NÂME AND THE ART OF PUN****Recep ÇELİK *****Nurgül SUCU KÖROĞLU ****

* Öğr. Gör., Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili Bölümü, celikrecep@nevsehir.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0959-9553
Nevşehir / TÜRKİYE

** Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü nurgulsucu@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-0852-3274
Konya / TÜRKİYE

Öz

15. yüzyıl şair ve nasiri Firdevsî-i Tavîl tarafından kaleme alınan Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme; Hz. Süleyman'ın muhtelif kıssalarının ve Sebe melikesi Belkîs'in hayat hikâyesinin işlendiği, yaklaşık 20.000 beyitten müteşekkil, oldukça hacimli bir mesnevidir. Bizzat Firdevsî tarafından diğer eserlerinde bahsedilmesine ve çeşitli kaynaklarda bu bilgilerin tekrar edilmesine rağmen, yakın zamana kadar bu esere ulaşılamamıştır. Belkîs-nâme, bizim de dâhil olduğumuz bir ekip tarafından gün yüzüne çıkarılmış olup eserin ilim âlemine tam metin olarak sunulabilmesine yönelik çalışmalar hâlen devam etmektedir. Eserin şu anda elimizde, Uppsala ve Gotha nüshaları olmak üzere iki nüshası mevcuttur. Baştan sona cinas sanatı ile kaleme alınmış olması ve özellikle Sebe melikesi Belkîs'in hayatı gibi, edebiyatımızda daha önce yeteri kadar üzerinde durulmamış bir konuyu detaylı bir şekilde işlemesi, eserin kıymetini artıran özelliklerdir. Bu makalede; öncelikle, mevcut nüshalarından yola çıkılarak eser tanıtılmaya çalışılmış, daha sonra, konuyla ilgili temel kaynaklar da göz önünde bulundurularak cinas sanatına dair detaylı ve yeni bir tasnif yapılmaya çalışılmış, son olarak da bu tasnifin bütün alt maddeleri Belkîs-nâme'den seçilen uygun beyitlerle örneklendirilmiştir.

Abstract

Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme, written by the 15th century poet and prose writer Firdevsî-i Tavîl; is a very voluminous masnavi, consisting of approximately 20.000 couplets, in which various tales of Hz. Solomon and the life story of Belkîs, the queen of Sheba, are handled. Although it is mentioned by Firdevsî in her other works and this information is repeated in various sources, this work has not been reached until recently. Belkîs-nâme was unearthed by a team including us, and studies are still continuing to present the work as a full text to the world of science. Currently, we have two copies of the work, Uppsala and Gotha. The fact that it is written from beginning to end with the art of pun and that it deals with a subject that has not been sufficiently emphasized in our literature, such as the life of Sheba's queen Belkîs, are the features that increase the value of the work. In this study; First of all, the work was tried to be introduced on the basis of its existing copies, then a detailed and new classification was tried to be made by considering the basic sources related to the subject, and finally, all the sub-items of this classification were exemplified with appropriate couplets selected from Belkîs-name.

Anahtar Kelimeler

Klasik Türk Şiiri, Cinas, Firdevsî-i Tavîl, Hz. Süleyman, Belkîs, hikâye, mesnevi

Keywords

Classical Turkish Poetry, Pun, Firdevsî-i Tavîl, Hz. Solomon, Belkîs, the story, mathnavi

Başvuru/Submitted: 27/12/2021**Kabul/Accepted:** 08/06/2022

GİRİŞ

Şiirin özel sanatlarından biri olan cinasın, Firdevsî-i Tavîl'in şiirlerinde ayrı bir yeri ve önemi vardır. Bu özelliğin en güzel ifadesi de muhakkak *Belkîs-nâme* gibi bir eseri baştan sona cinas sanatı ile kaleme almış olmasıdır. Böyle yapmakla zor bir işe kalkışmış, belki de bu noktada zamanında pek çok eleştiriye maruz kalmıştır. Bu konuyla alâkalı olarak; kendinden sonraki tezkirecilerin gerçekten eleştiriye aşacak düzeyde, hatta bazen hakaretamiz değerlendirmelerine rastlamaktayız (Ambros, 2018, s. 50-74; Canım, 2000, s. 425; İsen, 1994, s. 161; Kutluk, 1989, s. 745; Sungurhan, 2017, s. 146).

14-17. yüzyıl divan şiirinde cinas sanatı çok kullanılmış olmakla birlikte hiçbir şair, bu hacimde bir eseri baştan sona cinasla yazmamıştır. 16. yüzyıl şairlerinden Üsküplü Atâ'nın 1306 beyitlik *Tuhfetü'l-Uşşak* adlı mesnevisini, *Belkîs-nâme* ile birlikte baştan sona cinasla yazılmış iki eserden biri olarak gösterebiliriz. Fakat yaklaşık 20.000 beyitlik hacmi göz önüne alındığında, *Belkîs-nâme*'nin Türk edebiyatında cinas konusunda esaslı bir yere sahip olduğunu söylememiz gerekir. Firdevsî'nin eserinde bunu ne ölçüde başarabildiği ve diğer şiir hususiyetleri açısından ne kadar başarılı olduğu ayrıca tartışılabilir. Bu ve benzeri çalışmalarda, Firdevsî'nin cinas yapmada zorlama kelime ve ifadeleri kullanması ya da aruz kullanımındaki hataları elbette gözler önüne serilecektir. Ancak şairin iddialı bir işe kalkıştığı ve bunu da son derece hacimli bir eserde denediği muhakkaktır.

Divân'ında yer alan ve sayısı 2197'yi bulan gazelleri ile klasik edebiyatımızda en çok gazel yazan şahsiyetlerden birisi olan, 18. yüzyıl şairlerinden Halepli Edîb'in *Divân*'ı da edebiyatımızda bu yönden ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Horata, 2015). Ancak, son derece hacimli *Divân*'ındaki şiirlerin tamamına yakınında sadece matla' beyitleri cinasla kaleme alınmıştır. Burada bizim ifade etmek istediğimiz husus, *Belkîs-nâme*'nin hacim olarak kayda değer bir eser oluşu ve konusunun, aynı konuyu son derece kısıtlı olarak ele alan bir eser haricinde, daha önce işlenmemiş oluşudur. Araştırmalarımız neticesinde edindiğimiz bilgilere göre; Hz. Süleyman ile Belkîs'in maceralarının, Anadolu-Osmanlı sahası Türk edebiyatı olarak yüzyıllar boyu devam eden bu süreçte, daha dar kapsamlı yazılmış olan Şemseddin-i Sîvâsî'nin eserinden başka hiçbir esere müstakil olarak konu edilmediğini söyleyebiliriz.

Şemseddin-i Sîvâsî'nin *Süleymâniyye* ya da *Süleymân-nâme* adıyla bilinen eseri, edebiyatımızda Sebe melikesi Belkîs'tan müstakil olarak bahseden ilk ve tek eser olarak tanınır. 1557 yılında yazılmış olan *Süleymân-nâme*, 1684 beyitlik bir mesnevidir. Şair eserin konusunu doğrudan *Kur'an-ı Kerim*'den almıştır. Hz. Süleyman ve Belkîs'in hikâyesinin geçtiği Neml Suresi, 27/15-18, 30, 36 ve 44. ayetlerde anlatılanlardan yola çıkarak oluşturulan eserde; diğer kaynaklardan da istifade edilmekle birlikte, olay örgüsü sadece hikâyenin *Kur'an-ı Kerim*'de geçtiği şekliyle sınırlandırılmış, Firdevsî'nin *Belkîs-nâme*'sinde olduğu gibi Hz. Süleyman ile Belkîs'in maceraları baştan sona müstakil olarak ele alınmamış ve bağlantılı diğer olay ya da kişilere dair detaylı bahisler açılmamıştır. Eser Hüseyin Akkaya tarafından yayımlanmıştır (Akkaya, 2017).

Kur'an-ı Kerim' de bahsi geçtiği ve yüzyıllar boyunca farklı kaynaklarda söz konusu edildiği hâlde, "Belkıs" konusunun şairler tarafından yeterince ele alınmamış olmasının da ayrıca araştırılması gereken bir husus olduğu kanaatindeyiz.

Edebî eserlerde, cinasın müzikal bir unsur olarak değerlendirildiği bilinen bir gerçektir. Cinasın divan şiirinin özellikle ilk yıllarında ve halk edebiyatında etkili bir şekilde kullanıldığını görüyoruz. Gönül imbiğinden damıttığı incileri söz ipliğine dizerken haklı olarak süse ihtiyaç duyan nice şairlerimiz olmuştur. Cinas sanatı, bu süslerin onlarcasından sadece bir tanesidir. Firdevsî bu eserinde özel bir konuyu baştan sona cinasla süsleyerek hem eserini hem de cinas sanatını adeta yüceltmıştır. Bu işte ne kadar muvaffak olduğu tartışılabilir, fakat sanki kendinden sonrakilere hatta yüzyıllar sonra şahsı ve eserlerine dair acımasızca eleştiride bulunacaklara seslenmek istemiş, en azından eleştirilerini zamanın ve mekânın havasına göre yapmalarını bir anlamda salık vermiş gibidir. Zira cinas, söz sanatları içerisinde, o kadar kolay yapılacak bir nitelikte değildir. Öyle ki; manayı sığlaştırmayan ve tekellüfsüz olan cinaslar makbul sayılmış, manayı lafza feda eden cinaslar ise hoş karşılanmamıştır. Ancak, Firdevsî'nin binlerce beyitte cinas yapmaya çalıştığı bu eserinde tekellüfe düştüğü durumlar hâliyle çoktur. Şaire ve eserine bu açıdan olumsuz bir eleştiri getirmek mümkündür. Bununla birlikte, birçok usta kalemin bile fazla örnek veremediği bu sanatla, şairin binlerce beyitlik müstakil bir eser kaleme almış olması kanaatimizce takdire şayandır.

Bu çalışma giriş ve sonuç haricinde üç ana bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde; makalemize konu olan *Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme* adlı eser çeşitli yönleriyle tanıtılmış, eserin nüshaları hakkında bilgi verilmiş, eserin şairi Firdevsî-i Tavîl'in hayatı hakkında da bugüne kadar gelen fakat ortak bir neticeye varılamayan yerleşik bilgilerden yola çıkılarak yeni değerlendirmelerde bulunulmuştur. İkinci bölümde; ana çerçevesi, cinas sanatına dair muteber kaynakların "cinas" tanımlarından yola çıkılarak oluşturulan ve detayları tarafımızdan maddeleştirilen ayrıntılı bir cinas tasnifi yapılmaya çalışılmıştır. Üçüncü bölümde ise; "*Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme* ve *Cinas*" başlığı altında, bir önceki bölümde yapılan tasnifin ana ve alt maddeleri eserden seçtiğimiz uygun şartları taşıyan beyitler ile örneklendirilmeye çalışılmış, buradaki beyitler aynı zamanda mana ve muhteva yönüyle de incelemeye tabi tutulmuştur. Bu çalışmada, cinas sanatı üzerine kurulu bir eseri tanıtmak ve yine bu eserde cinas sanatının nasıl icra edildiğini göstermek hedeflendiği için, eserden seçilen örnek beyitler metin tamiri yapılmadan ve orijinal imla özellikleri korunarak verilmiştir. Çalışmanın sonunda, eserin mevcut iki nüshasından örnek metinler yer almaktadır.

1. *Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme*

1.1. Eserin Şairi, Adı, Türü ve Yazılış Tarihi Hakkında

Kaynaklarda kendisinden Firdevsî-i Tavîl, Uzun Firdevsî veya Firdevsî-i Rûmî (d. 857/ 1453-ö. 922'den/ 1517'den sonra) isimleriyle bahsedilen müellifin gerçek adı Orhan Genek'tir. Firdevsî'nin soyu Selçuklular devrine kadar uzanır ve ataları köklü bir aileden gelmektedir. Babası Hacı Genek Bey, İstanbul'un fethinde bulunmuş, gösterdiği yararlılıklardan ötürü kendisine Aydıncık/ Edincik tımar olarak verilmiştir.

Fatih Sultan Mehmed, II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerine tanıklık eden Firdevsî, XV. asrın sonu ile XVI. asrın ilk yarısında yaşamıştır. Şairin doğum tarihinin H.857-M.1453 olduğuna dair ortak bir hüküm varken, doğum yeri hakkındaki görüşler birbirinden farklıdır. Latîfî (Canım, 2000, s. 424) ve Gelibolulu Âlî (İsen, 1994, s. 160) gibi tezkireciler doğum yerini Bursa olarak belirtirken; Köprülü (1969, s. 650), bunun doğru olmadığını, aslında Firdevsî'nin Balıkesir/ Edincikli olduğunu, Bursa'da bir süre eğitim gördüğü için Bursalı zannedildiğini söyler.

Şair; çocukluğunu, gençliğini ve hayatının büyük bir kısmını Balıkesir'de geçirmiştir. Firdevsî'nin nereli olduğu meselesini, *Belkîs-nâme*'nin II. cildinde geçen şu beyitle netleştirebiliriz:

Şehrümüzdür ism-ile Balıkesir

Şehd o sözdür olmadı balı kesîr (Belkîs-nâme, 82a1/22)

Firdevsî'nin hayatı, çeşitli sebeplerden dolayı Edincik, Bursa, Manisa, Balıkesir ve İstanbul'da geçmiştir. Hayatının önemli bir kısmını Osmanlı sarayında veya sarayın yakınında geçirmiştir. Ayrıca Manisa'da Şehzade Korkut'un sarayında da bulunmuştur. Nitekim Firdevsî, Şehzade Korkut'un hususi tarihçisidir ve *Kutb-nâme* adlı eserinde Şehzade Korkut'tan sıkça söz etmektedir (Biçer, 2005, s. 33).

Firdevsî'nin hayatına dair kaynaklarda net bir bilgi olmadığı gibi ölüm tarihi ve yeri hususundaki bilgiler de ihtilaflıdır. Ancak burada yıllardır tekrar edile gelen yanlış bir bilgiyi düzelterek netleştirmek gerekir: *Latîfî Tezkiresi*'ne göre; 360 ciltlik *Süleymân-nâme*'sini saraya sunan Firdevsî beklenmedik bir tepkiyle karşılaşmış ve Sultan II. Bayezid tarafından lâf u güzâf olarak değerlendirilen eserinin bazı ciltleri ayıklanarak geri kalanı yakılmıştır. Bu duruma üzülen Firdevsî, padişaha esaslı bir hiciv yazmış ve İranlı şair Firdevsî-i Tûsî'ye öykünerek Osmanlı topraklarını terk edip İran'a gitmiş, orada vefat etmiştir (Canım, 2000, s. 424). Bu kaynağı referans alan birçok tezkire yahut edebiyat tarihi türündeki eserlerde, yüzyıllar boyunca aynı bilgi yer almaya devam etmiştir. Gelibolulu Mustafa Âlî (İsen, 1994, s. 161), Mehmed Süreyyâ (1997, s. 15), Şemseddin Sâmî (1996, s. 3386) ve Bursalı Mehmed Tâhir (1972, s. 105-107) de benzer bilgileri aktarmışlardır. Hâlbuki Firdevsî; şu beytinde eserinin II. cildini 919 (1514) yılında kaleme aldığını,

Çün tokuz yüz on tokuz ki irdi 'âm

Faşl-ı nûrun oldı añlar hâş u 'âm (Belkîs-nâme, 108b1/13)

şu beytinde ise eserini Sultan Selim Han adına tertip ettiğini söylemektedir:

Dindi sulţân şeh Selîm-çün bu kitâb

Hüsnile o hân aña vire tâ ki tâb (Belkîs-nâme, 109a1/3)

Dolayısıyla; *Belkîs-nâme*'yi Sultan Selim adına yazması, eserine padişaha dua ve övgü ile başlaması gibi hususlar, Firdevsî'nin 1514 yılında İstanbul'da, en azından Anadolu'da olduğuna işaret etmektedir. Bu bilgiler ışığında; Firdevsî'nin, ömrünün son demleri olarak kabul edilen bu yıllarda Anadolu'da hatta muhtemelen İstanbul'da bulunduğunu ve sarayla olan ilişkilerinin hala devam ettiğini söyleyebiliriz. Şairin

ölüm tarihi olarak, pek çok kaynak, Latîfî'nin naklettiği bilgilere binaen 1512 yılını göstermişlerdir. Fakat bu bilgi, sadece *Belkîs-nâme*'de geçen yukarıdaki beytin göz önünde bulundurulmasıyla bile şüpheli hâle gelmektedir. Kaldı ki bu tarih, *Belkîs-nâme*'nin II. cildi için verilmiştir. Eserin III. ve IV. ciltleri de göz önüne alındığında, şairin ölüm tarihinin 1517 yılından sonrasına tekabül edeceği kanaatindeyiz.

Yakın dönem edebiyat araştırmacılarından Bursalı Mehmed Tâhir, Firdevsî'nin 14 eserinden (1972, s. 105); Franz Babinger, 4 eserinden (1982, s. 35); İbrahim Olgun ve İsmet Parmaksızoğlu ise, 16 eserinden (1980, s. 17-18) bahsetmektedirler. Fakat Firdevsî'nin eserlerinden bugün elimize ulaşanı çok azdır. Daha birçok eseri kütüphanelerin tozlu raflarında keşfedilmeyi beklemektedir. Bunlardan biri de; *Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme* adlı, mesnevi nazım şekliyle kaleme alınan ve Hz. Süleyman'a dair bazı kıssalar ile Sebe melikesi Belkîs'in hayat hikâyesini konu edinen bu eserdir.

Belkîs-nâme, Firdevsî'nin yakın zamana kadar doğru bir şekilde ismi konulamayan eserlerinden biridir. Zira Firdevsî, *Münâzara-i Seyf ü Kalem*'in 5b varağında eserlerine dair bilgiler verirken *Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme* şeklinde bir eserinden bahsetmiş (Firdevsî-i Rûmî, yz. 355, 4b), ancak bu ifade araştırmacılar tarafından yakın zamana kadar farklı şekillerde yorumlanarak kaynaklarda iki ayrı esermiş gibi aktarılmış yahut adlandırılması farklı ya da eksik yapılmıştır (Araç 2010, s. 15; Köprülü, 1996, s. 129). Eser hakkında en tafsilatlı bilgiyi veren araştırmacılardan biri de Hikmet Büke'dir (2015, s. 496). Buna göre; Satranç-nâme'de geçen "... 'ale'l-husûs ki Süleymân-ı Belkîsnâmeyi tecnîs-i tâmm ile kim nazma getürüp zü'l-kâfiye ile tamâm eyledüm yidi bin beyit üzerine kim âhir kılup söyledüm" (Çatıkkaş, 1985, s. 193) ifadelerinden hareketle, Firdevsî, Hz. Süleyman ve Belkîs hikâyesini 7.000 beyit hâlinde ve cinaslı bir şekilde nazma çekmiştir, dolayısıyla bu hikâye ayrı iki eser hâlinde değil, *Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme* başlığıyla tek bir eser hâlinde değerlendirilmelidir. Muhtemelen Firdevsî; eserini ilk etapta 7.000 beyit olarak kaleme almış, sonrasında bunu genişletme yoluna gitmiştir. Eser hakkındaki bilgiler, hâlen devam eden doktora çalışmaları neticelendikten sonra kesinlik kazanacaktır.

1.2. Nüshaları: Firdevsî'nin kendi eserlerinde bahsettiği hâlde yakın zamana kadar bulunamayan bu eseri, bizim de dâhil olduğumuz bir ekip tarafından gün yüzüne çıkarılıp ilim âlemine tanıtılmıştır. *Belkîs-nâme*'nin şu an için elimizde Uppsala ve Gotha nüshaları olmak üzere, iki nüshası mevcuttur.

a. Uppsala nüshası: Boğaziçi Üniversitesi doktora öğrencisi Resul Altuntaş tarafından tespit edilen bu ilk nüsha; Uppsala Üniversitesi Caroline Rediviva Kütüphanesinde, O St. 5 Fol. numarada kayıtlıdır. Her cildin başlığı serlevhaldır. Nesih hattıyla yazılmıştır, harekelidir. Yaklaşık 20.000 beyitten oluşan eser, "*fâ'ilâtün/fâ'ilâtün/fâ'ilün*" vezniyle kaleme alınmıştır. Eserde vezin hatalarının bulunduğunu ve imlada ortak bir üslubun tutturulmadığını söyleyebiliriz. Geçiş döneminin henüz sona ermediği göz önüne alınırsa, eserdeki imla farklılığının da normal olduğu söylenebilir. Eserin imlasındaki bu farklılık, Uppsala nüshasının farklı müstensihler tarafından kaleme alınmış olduğunu düşündürmektedir.

Uppsala nüshası, konunun işlenişi ve içerik itibarıyla Gotha nüshasına kıyasla daha kapsamlıdır. Nüshanın kağıt ölçüsü, 251x175 mm. dir, 21 satırlı, 4 sütunlu ve çift çizgi ile cetvellidir. II. cilt diğerlerinden farklı olarak 25 satırlı olarak yazılmıştır.

b. Gotha nüshası: Selçuk Üniversitesi doktora öğrencisi Recep Çelik tarafından tespit edilen bu ikinci nüsha (Babinger, 1927, s. 33; Pertsch, 1889, s. 457), Gotha Library, Ms. orient. T 208 numarada kayıtlıdır. Uppsala nüshasıyla kıyasladığımızda; bu nüshada IV. cilde hiç yer verilmeyip II. ciltten de sadece 20 varanın yer aldığını görmekteyiz. Gotha nüshası, çift sütunlu ve 15'er satırlı 251 varaktan oluşmaktadır. Nüshanın 2b-137b varakları arasında I. cilt, 136a-156a varakları arasında II. cilt, 156b-252b varakları arasında ise III. cilt yer almaktadır. 252b'de serlevhanın sonunda istinsah tarihi 981/1573 olarak verilmiştir.

Belkîs-nâme'nin bu dört cildi üzerinde doktora tezi çalışmaları hâlen devam etmektedir: 1. cilt Resul Altuntaş (Boğaziçi Üniv.), 2. cilt Recep Çelik (Selçuk Üniv.), 3. cilt Serap Arslan (Boğaziçi Üniv.), 4. cilt ise Esra Demirkoparan (Boğaziçi Üniv.) tarafından çalışılmaktadır.

2. Cinas Sanatı

“Cinas” veya “tecnis” sadece Türk edebiyatında değil, Arap ve Fars edebiyatlarında da yaygın olarak kullanılan edebî sanatlardan biridir. Dolayısıyla cinas sanatına dair yerli veya yabancı birçok tanım ve değerlendirme yapılmıştır. Cinas sanatı, yazılışları ve okunuşları aynı fakat anlamları farklı olan sözcüklerle yapılır. En basit ifadeyle; “manaları ayrı iki ya da daha ziyade lafız arasındaki telaffuz veya yazılış benzerliği” (Bilgegil, 1989, s. 309) şeklinde tanımlanan cinas, anlam ve musiki olmak üzere iki ayak üzerine kuruludur. Cinas vasıtasıyla, genellikle dize sonlarına bahsettiğimiz niteliklere uygun sözcükler getirilerek, beyitte anlam bütünlüğünün yanı sıra söyleyiş güzelliği de sağlamak hedeflenir. Cinas, bir anlamda aslında sözcüklerin iç içe geçtiği bir söz oyunudur. Okuyucunun muhayyilesinde farklı yüzlere bürünen bir hayal gibidir. En önemlisi okuyucuyu çoğu zaman düşünmeye sevk eder. Tabii bu durum, cinasın mana cihetiyle ilgili kısmıdır. Cinasın bir de ses unsuru olarak kullanılması söz konusudur. Edebiyatımızda ses unsurlarına çok önem verildiği bir gerçektir. Ruha hitap edenin göze ve kulağa da hitap etmesi, bu sanat sayesinde ulaşılabilen amaçlardan biridir.

Cinas; divan şiiri, halk şiiri ve günümüz şiirinde de kullanılan bir sanattır. Türk, Arap ve Fars edebiyatı teori ve belagat kitaplarında cinasa dair çoğu birbirine benzer çeşitli tanımlar yapılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

“Söyleyişleri ve yazılışları bir, anlamları ayrı iki sözcüğü bir arada kullanmaktır” (Dilçin, 1997, s. 467).

“Lügat anlamı iki veya daha fazla şeyin birbirine benzemesi olan cinas, manzum veya mensur bir metinde anlamları farklı lafızlar arasındaki yazılış ve söyleyiş benzerliğidir” (Saraç, 2000, s. 231).

“Birbirine benzer kelimeleri söylemek veya yazmaktır” (Kâtib-i Belhî, 1362, s. 5).

“Şekil ve telaffuz nokta-i nazarından aynı ve birbirine çok yakın, fakat manaları ayrı iki kelimeyi bir araya getirmekten ibarettir” (Tarlan, 1930, s. 82).

“Bazı harfleriyle diğerine eşlik eden kelimeler kullanmaktır” (Mîr Sâdikî, 1376, s. 52).

“Bir açıdan birbiriyle benzerlik ve mücâneset taşıyan iki kelimedir” (Hânlerî, 1348, s. 52).

“İki lafzın, manaları muhtelif olduğu hâlde telaffuz veya kitabette yek diğerine müşâbih olmasıdır” (Muallim Nâcî, 1307, s. 241; Tâhirü'l-Mevlevî, 1329a, s. 338).

“Cinâs-ı lafzîde, bir söz içinde telaffuz ve imlada tamamen veya kısmen müttehit ve manada mütehâlif elfaz husule gelir” (Recâizâde Mahmud Ekrem, 1299, s. 338).

“Tecnis veya cinas, kelimelerde veya cümlelerde ahenk ve musiki vücuda getiren veya sözün musikisini artıran sanatlardan biridir” (Şemîssâ, 1374b, s. 39).

“Manaca muhtelif iki kelime beyninde lafzen teşâbühten ibarettir ki, bu müşâbehetin derecesine göre envaa taksim olunur” (Tâhirü'l-Mevlevî, 1329b, s. 129).

“İki lafzın manaları muhtelif olduğu hâlde telaffuzda teşâbühleridir” (Ahmet Cevdet Paşa, 2000, s. 113).

“Cinâs-ı basit, anlam ayrılığıyla beraber iki lafızda telaffuz bakımından benzerliktir” (Dihhudâ, 1335, s. 402).

Cinasa dair yukarıdaki tanımlara bakıldığında çoğunun birbirine yakın anlamlar içerdiğini görmekteyiz. Ancak bu tanımlardan hiçbirinin gerçek anlamda cinası tam olarak karşılayamayacağını düşünmekteyiz. Özetle sözcüklerde “yazılışın aynı, anlamın farklı” oluşu üzerinde durulmaktadır. Fakat yazılışın farklı telaffuzun aynı olduğu cinaslar da vardır. Kanaatimizce tam anlamıyla bir cinas tanımı; “lafızda aynı veya benzer görünmekle birlikte, manada ayrılık ve farklılık” (Tecîl, 1367, s. 16) şeklinde olmalıdır. Yine cinasın “iki kelime” ya da “iki lafız” üzerine kurulu olduğu düşüncesi mürekkep cinası bir nevi yok saymak olacaktır. Kaldı ki “kelime” sözcüğü ek ve bağlaçları kapsamayacağı için, bunun yerine “lafız” sözcüğü tercih edilmelidir (Mum, 2005, s. 43).

Cinaslar, birtakım özellikleri ve ayrımlarına göre birçok isim almaktadır. Bu tanımların birçoğunda cinasın söyleyiş veya imladaki benzerlikleri üzerinde durulmuştur. Telaffuz ve imladaki benzerlik dört açıdan incelenmekte ve bu incelemeye göre cinaslar farklı isimler almaktadır. Bunlar, harflerin türü, harflerin sayısı, hareke ve sükûndan oluşan hey'et ile bütün bunların tertibi, yani dizilişidir (Tecîl, 1367, s. 16).

Osmanlı Türkçesi yazı dilinde Arap alfabesi kullanıldığı için, şairler bu ayrıma dikkat etmişler ve cinas çeşitlerinin hemen hepsini kullanmışlardır. Lafızlar arasındaki benzerliğin oran ve çeşidine göre cinaslar farklı isimlerle anılmaktadır (Tâhirü'l-Mevlevî, 1329b, s. 129).

Aşağıda, tafsilatlı bir şekilde vereceğimiz cinas çeşitlerini alt başlıklara göre *Belkîs-nâme*'den derlediğimiz örneklerle istifadenize sunmaya çalışacağız. Burada, cinas sanatının sadece beyit sonlarıyla sınırlı olmadığını da belirtmemiz gerekir. Nitekim edebiyatımızda beyit içlerinde de çokça cinas örneklerine yer verilmiştir. *Belkîs-nâme*'de ise beyitlerin içinde yapılan cinas örneklerinin çoğu baştadır. Aslında Firdevsî; cinas kurulumunda beyit sonlarını esas almakla birlikte, beyit giriş ve aralarını da

kullanarak mesnevisinde kendince ayrı bir ahenk yakalama çabasına gitmiştir. Yani cinas yapmanın yanında, fonetik ve anlam yönünden birbirine yakın sözcükleri hemen hemen her beyitte özellikle beyitlerin ilk ve ikinci kelimesinde kullanmaya özen göstermiştir. Esasında musammat gazellerdeki gibi beyit içinde kafiyenin bir benzerini uygulamaya çalışmış, bu sayede eserine edebî açıdan ayrı bir hüviyet kazandırmak istemiştir.

Bedî' sanatlarından olan cinas, iki şeyin birbirine benzemesi anlamına gelmektedir. Buna aynı zamanda "tecnis", "tecanüs" veya "mücanese" isimleri de verilebilir (Bolelli, 2015, s. 406).

İki lafız arasındaki benzerlik dört yönden söz konusu olabilir:

1. Harflerin türü
2. Sayısı
3. Hareke ve sükûnu (hey'et)
4. Sırası

Bu dört yönden benzerliğine göre cinas, genel olarak cinâs-ı tâm ve cinâs-ı gayr-ı tâm olmak üzere iki ana kısma ayrılmaktadır (Bulut, 2014, s. 45).

Kaynaklarda genelde cinasa dair tanım ve tasniflerde bir ortaklık yoktur. Osmanlı edebiyatında, edebî sanatlar ve belagatle ilgili bilgi veren kaynaklarda özellikle tasnife dair ciddi bir farklılık olduğunu görmekteyiz. Konuya dair Arap edebiyatı kaynaklı belagat kitaplarının daha derli toplu bir değerlendirme yaptığını söyleyebiliriz. Özellikle Tanzimat sonrası yazılan kaynaklar cinası edebiyatın gerileme ve bozulma sürecinin bir neticesi olarak görmüşler, bir nevi eski ile yeninin çatışma ve tartışma alanı olarak ifade etmişlerdir (Eliacık, 2013, s. 75-86). Aşağıda inceleme ve değerlendirmelerde bulunacağımız "cinas"a dair çalışmamızda, daha çok Arap edebiyatı kaynaklı belagat kitaplarını referans alıp değerlendirme ve tasniflerimizi ona göre yapacağız (Bolelli, 2015; Bulut, 2014; Kâtib-i Belhî, 1362; Mehmed Rif'at, 1308; Mîr Sâdıki, 1376; Muallim Nâcî, 1307; Sa'îd Paşa, 1305; Tâhirü'l-Mevlevî, 1329a; Teclîl, 1367).

*Belkîs-nâme'*de cinas konusuna geçmeden önce, incelemede takip edeceğimiz sistemi konunun daha iyi anlaşılması açısından şöyle özetleyebiliriz:¹

A. Cinâs-ı Tâm

A.1. Cinâs-ı Basît

A.1.1. Cinâs-ı mûmâsil

A.1.2. Cinâs-ı müstevfâ

A.2. Cinâs-ı Mürekkeb

A.2.1. Cinâs-ı müteşâbih

A.2.2. Cinâs-ı mefrûk

¹ Bu tasnifin genel çerçevesini oluşturan cinas sanatına dair temel kaynaklar yukarıda belirtilmiş, detaylandırmalar ise tarafımızdan yapılmıştır.

A.2.3. Cinâs-ı merfû'

B. Cinâs-ı Gayr-ı Tâ'm

B.1. Harflerin Türlerinin Farklı Olması

B.1.1. Cinâs-ı muzâri'

B.1.2. Cinâs-ı lâhık

* Farklı harfin kelimenin başında oluşuna göre

* Farklı harfin kelimenin ortasında oluşuna göre

* Farklı harfin kelimenin sonunda oluşuna göre

B.1.3. Cinâs-ı hattî

B.1.4. Cinâs-ı mükerrer

B.2. Harflerin Sayısının Farklı Olması

B.2.1. Bir harfin fazla olması/Cinâs-ı nâkıs

* Fazla harfin ilgili lafzın başında bulunması

* Fazla harfin ilgili lafzın ortasında bulunması

* Fazla harfin ilgili lafzın sonunda bulunması/Cinâs-ı mutarraf

B.2.2. Birden çok harfin fazla olması/Cinâs-ı müzeyyel

B.3. Hareke ve Sükûnun (Hey'etin) Farklı Olması

B.3.1. Cinâs-ı muharref

B.4. Harflerin Sıralanışının Farklı Olması

B.4.1. Cinâs-ı kalb/Cinâs-ı 'aks

3. Tecnîsat-ı Süleymân u Belkîs-nâme ve Cinas

Firdevsî-i Tavîl'in baştan sona cinas sanatı ile kaleme aldığı *Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme* adlı eserini ve cinas çeşitlerini yukarıdaki cinas tasnifi ekseninde şu şekilde değerlendirebiliriz:

A. Cinâs-ı Tâ'm

A.1. Cinâs-ı Basît

Basit cinas, söylenişleri ve yazılışları bir ama anlamları farklı yani eş anlamlı lafızlar (isim ya da fiil) arasında yapılır. Eğer cinas için kullanılan lafızlar arasındaki benzerlik, yukarıda sözü edilen harflerin türü, sayısı, hey'eti ve tertibi bakımından tam bir benzerlik içinde ise, bu cinasa basit cinas denilmektedir (Muallim Nâcî, 1307, s. 241; Recâizâde Mahmud Ekrem, 1299, s. 396).

Burada, kelime oyunları eklerle de desteklendiği için, alışık olduğumuz eş anlam dizgesinden farklı kullanımları da görebiliriz. Bu cinas türünde lafızlar; Türkçe-Türkçe, Arapça-Arapça, Farsça-Farsça, Arapça-Farsça, Farsça-Türkçe ve Arapça-Türkçe şeklinde karşımıza çıkabilir. Basit cinası, bir anlamda cinas sanatının en çok rağbet gören ve bu sanatın amacını hakkıyla yerine getiren bir cinas çeşidi olarak ifade edebiliriz. Okuyucuyu düşünmeye sevk edip onun farklı anlamlar üzerinde kafa

yormasını sağlayan, okuyucunun muhayyilesinde farklı anlam dizgelerinin oluşmasını sağlayan cinas türüdür.

Hız. Süleyman'a tabi olan şeytan ve cinlerin vasıflarını tasvir için söylenen aşağıdaki beyitlerde "azdurur" ifadesi *Belkîs-nâme*'de bir cinas lafzı olarak karşımıza çıkar:

Nefs-i kâfir nice mü'min *azdurur*

Nefse kâdir er cihânda *az durur* 74b1/14²

Az dur-, "baştan çıkarmak, doğru yoldan çıkmasına sebep olmak, ayartmak" anlamıyla birlikte; "miktarı, derecesi ve niteliği belli bir ölçünün altında bulunan, çok olmayan" (Türk Dil Kurumu [TDK], 2009) anlamlarını karşılar.

Firdevsî'nin, daha çok öğüt içerikli beyitlerde, mahlasını basit cinas biçiminde farklı başlıklar altında birçok defa kullandığını görmekteyiz:

Pendin işit ne ki dir *Firdevsî* sen

Kibri terk it bulasın *firdevsi* sen 77b2/17

Hakka tâ'at eylegil *Firdevsî* sen

K'ide rahmet bulasın *firdevsi* sen 87b1/11

Tut naşihat kâ'il ol *Firdevsiye*

K'ola rahmet iresin *firdevsiye* 106b2/14

Firdevsî, yukardaki beyitlerde bu kelimeyi mahlas olarak ve "bahçe; cennet, cennetin en güzel yeri" (Devellioğlu, 1997) anlamında kullanmıştır. Okuyucuya, öğütlerinin tutulması neticesinde rahmete erip cennete ulaşacağını söylemekte ve bu şekilde basit cinasın mahlasıyla birlikte kullanımına dair örnekleri sıralamaktadır.

Kıl du'â yâd eyleyüp *Firdevsî*

Tâ Huzâ vire saña *firdevsii* 109a2/23

Eserin "Hâtîme" bölümünün son beyti olan yukarıdaki beyitte ise şair, bölümün içeriğine uygun olarak okuyucudan dua beklediğini ifade etmiş ve okuyucunun duasına, yine dua ile karşılık vermiştir.

Belkîs-nâme'nin II. cildinin "Hatm-i Kitâb" bölümünde Firdevsî, eserinin vasıflarına dair söylediği beyitlerde "hem" kelimesi ile basit cinas yapmıştır:

Cild-i dâni on üçinde daği hem

Pür-ma'anî oldı dilden sürdi *hem* 108b1/14

² Cinaz örneği olarak sunulan beyitlerin numaraları, hâlen devam etmekte olan doktora tez çalışmamız esas alınarak belirlenmiştir. Örneklerin tamamı Upssala Nüshası'na ait olup birinci sayı varak numarası ve sütun sırasını, ikinci sayı ise beyit numarasını göstermektedir. Eserde sütun sayısı fazla olduğu için, karışıklığa mahal vermemek adına, özel bir numaralandırma yoluna gidilmiştir.

Manalarla dolu olan bu II. cildi ayın 13'ünde tamam eylediğini, bu eserin gönüllerden üzüntü ve kederleri sürüp attığını ifade ederken, "hem" kelimesi; "üstelik bir de, şu da var ki, zaten" (TDK, 2009) ve "üzüntü, gam, keder" (Devellioğlu, 1997) anlamlarıyla tam cinas türüne bir örnek teşkil etmektedir.

Tam cinas, lafızların tür yönünden kullanışlarına göre ikiye ayrılır:

A.1.1. Cinâs-ı mümâsil: Cinası oluşturan iki lafzın kelime türleri bakımından ortak olmalarıdır. Kelimelerden birisi isimse diğeri de isim, birisi fiilse diğeri de fiil olmalıdır.

Firdevsî; Belkıs'ın annesinin, babasını terk edişine dair yazdığı bölümde olayı aşağıdaki şekilde tasvir eder: "O sevgiliyi, o ay yüzlüyü bin bir oyunla avlamış, türlü tuzaklarla elde etmiş, onu etrafındaki ışık halkasıyla koymuştur." şeklinde nesre aktarabileceğimiz aşağıdaki beyitte şair, "ağ" ve "ay ağılı, hale" (TDK, 1995) anlamındaki isim cinsinden iki kelime ile cinâs-ı mümâsil yapmıştır.

Ol hümâyı avlamışken *ağıla*

Meh-liqâyı koymuşiken *ağıla* 106b1/12

Firdevsî; eski Türkçe devrinden günümüze kadar hemen hemen aynı anlamda kullanılan "yalın" sözcüğü ile farklı anlam ilgileri kurmuş, neredeyse kelimenin tüm anlamlarını konulara uygun düşecek şekilde eserinde defalarca kullanmıştır. Kelime, "alev, ateş; çıplak, üryan, açık, örtüsüz; tek, yalnız, sadece; yalçın, sarp; çıplak yoksul" (TDK, 1995) gibi birçok anlamı içermektedir. Padişahın, hain vezirden dolayı Belkıs'ın annesini azarlamasıyla ilgili bölümde bu kelimenin farklı bir kullanımını görmekteyiz:

Bir fiţānum yok yanuñda *yalıñı*

Yağdı cānum āh ki ḥasret *yalıñı* 89b1/9

Şairin, sevgilinin yanında başka bir düşüncesinin ya da kaygısının olmadığını, hasret ateşinin canını yaktığını söylediği beyitte, "yalın" kelimesi tür itibariyle her iki lafızda da aynıdır. Kelime, ilk mısradaki "tek, sadece, yalnızca" anlamında, ikinci mısradaki ise "alev, ateş" (Devellioğlu, 1997) anlamında isim cinsinden bir kelime olarak kullanılmıştır.

*Belkîs-nâme'*de; yöresel ağızlarda "danıma gitti" ya da "dan demeden akşam oldu" (TDK, 1993) örneklerinde olduğu gibi, hâlâ kullanılan, şaşırmak anlamındaki "tanlamak" fiili ve "tan" yani şafak yahut sabah kelimelerinden türetilmiş, sabahlamak, sabah olması, havanın aydınlanması, karanlığın gitmesi gibi manaları ihtiva eden "tanlamak" fiilinin de cinaslı kullanımına rastlamaktayız:

Duḫterin şeh gördüğü dem *tañladı*

Şemsi ol meh gördüğü dem *tañladı* 91a1/17

Yukarıdaki beyitte "tañlamak" fiili "şaşırmak, garip bulmak" ve "sabahlamak" anlamlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Şair burada; Belkıs'ın doğumunu, yeni doğan kızının güzelliğini gören şahın şaşırp hayrete düşmesini ve ay gibi olan şahın, güneş gibi olan kızın güzelliğini gördüğü zaman, sabah vakti olduğunu söylemektedir.

Belkîs-nâme'nin II. cildinin sebab-i telif bölümünde; Türkçede "gönlün bulaşması, karışması, imrenmesi, meyletmesi" (TDK, 1995) anlamlarındaki "özen-" sözcüğünün, fiil türünde farklı bir kullanımını görmekteyiz:

Bî-vefâ dildâra kim dil *özenür*

Pes cefâya tuş olup derd *özenür* 70a2/16

Şair; vefasız sevgiliye her kim ki imrenir, gıpta eder ya da meylederse, sonrasında cefaya tuş olup derde karışır, derde bulanır, diyerek okuyucuya nasihatte bulunmuştur. Beyitte "özenür" sözcüğü "imrenmek, gıpta etmek" ve "karışmak, bulaşmak" (TDK, 2009) olarak fiilin iki anlamıyla karşımıza çıkmaktadır.

A1.2. Cinâs-ı müstevfâ: Bu cinasta söz konusu lafızlardan birisi isimken, diğeri fiildir. Kelimeler arasında anlam ilgisi olabildiği gibi, anlamca tamamen birbirine uzak kelimeler de kullanılabilir.

Belkîs-nâme'de "yir" kelimesinin bu şekilde cinaslı kullanımına dair onlarca örnek vardır. Aşağıdaki beyitte şair, Şah Yeşrah'ın ölümüne dair bu kelimeyle şöyle bir cinas yapmıştır:

Çün kefen şarup kodular *yirine*

Pes Yemen halk'itdi efgân *yirine* 100b1/17

Kefene sarıp Şah Yeşrah'ı mezara koydular, sonrasında Yemen halkı üzülen feryat etti. Beyitte "yir" kelimesi ilk mısradaki "makam, mevki; yer" ve ikinci mısradaki "üzülmek, pişman olmak" anlamlarındadır (TDK, 1995). Bu örnekte hem fiil hem de isim olarak kullanılmış güzel bir cinâs-ı müstevfâ örneği verilmiştir.

Belkîs-nâme'nin muhtelif bölümlerinde, aynı kelimenin birkaç cinaslı kullanımına daha rastlamaktayız:

Dil viren dünyānuñ ednā *yirine*

Bil maḳām a'lā bulımaḳ *yirine* 82a2/6

Şair burada; okuyucuya, dünyanın faniliğine gönül verenin yüce bir makam bulamayacağını ve bundan ötürü üzülen perişan olacağını bilmesi gerektiğini söylerken, "yir" ismini ve "yirinmek" fiilini cinaslı olarak kullanmıştır.

Farsçadan dilimize geçen "sürme" kelimesi (Şükûn, 1996), *Belkîs-nâme*'de, Yemen kralı Tübbā'ın, Belkîs'in güzelliğini duymasının anlatıldığı beyitte hem fiil hem de isim olarak kullanılmıştır:

Yapma ḳapuñ ḳulıñı *sürme* yetir

Hāk-i pāyiñ gözüme *sürme* yetir 103b2/22

Şair burada; "Kapına kul olanı sürgün etme, yanına ulaştır, ayağının toprağını gözüme sürme et" derken, "sürme/ sürme-" kelimesini hem "süs amacıyla kirpik diplerine sürülen siyah toz" anlamında isim (Devellioğlu, 1997), hem de "kovmak, uzaklaştırmak" (TDK, 2009) anlamında fiil olarak kullanmıştır.

Aşağıdaki beyitte; ad, nam, şan manasına kullanılan "san" isminin (TDK, 1995), "sanmak" fiili ile birlikte cinaslı olarak kullanıldığını görüyoruz:

Ƙanı ğayret Ƙanı yāhūd ad u **şan**

Uymay'avrat sözlerine sövġi **şan** 105a1/4

Belkıs'ın; Yemen kralı Tübba''a karşı aldığı tedbirlerin anlatıldığı bölümde geçen bu beyitte şair; "san/ san-" sözcüğünü ilk mısırada "ün, şan, şöhret" manasına isim olarak ikinci mısırada ise "şöyle veya böyle olabilecek bir şeyin zihninde kurduğu gibi olduğuna inanmak, öyle olabileceğini düşünmek, zannetmek" (TDK, 2009) anlamında fiil olarak kullanmış ve böylelikle bir cinâs-ı müstevfâ örneği sergilemiştir.

A.2. Cinâs-ı Mürekkeb

Cinasın en çok rağbet gören şekli olan basit cinastaki lafızlar tek kelimededen oluşurken, bu cinas çeşidinde lafızlardan biri veya her ikisi, iki veya daha fazla kelimededen oluşmaktadır. Yani, birbiriyle cinas ilgisi kurulan lafızlardan en az birinin veya her ikisinin mürekkep olması yani en az iki kelimededen oluşması gerekir. Bu cinas çeşidi, cinasın meydana geldiği lafızların telaffuz veya imlada uyum sağlayıp sağlamamaları açısından üç kısma ayrılır:

A.2.1. Cinâs-ı müteşâbih: Kaynaklarda müteşâbih cinasın tanımında bir netlik yoktur. Bu cinas türünü; Halîmî (ö. 1496/97'den sonra), "*Risâle-i Tecnûsât ve't-Teşbihât ve'l-Mecâzât*" adlı eserinde, "yazılışça bir olana müteşâbih denilir"; Sa'îd Paşa (ö. 1890), *Mîzânü'l-edeb'*inde, "iki lafzın birisi müfred diğeri mürekkep olandır"; Muallim Nâcî (ö. 1893), *Istîlâhât-ı Edebiyye'*sinde "cinasta iki lafzın imlâca bir olmasıdır"; Mehmed Rif'at (ö. 1907), *Mecâmi'ü'l-edeb'*inde "yazılış şeklinde benzer olanlardır (pervâne- pervâ ne gibi)" şeklinde tanımlamaktadırlar. Görüldüğü gibi, çoğunlukla, müteşâbih cinasın imlası aynı lafızlardan müteşekkil olduğuna dair tanımlar yapılmaktadır. Ancak bu tanımlar kanaatimizce eksiktir. Müteşâbih cinas için; cinası oluşturan lafızların yazılış ve okunuşlarının, yani imlalarının aynı olduğu en az ikişer lafızlık cinaslardır, şeklinde bir tanım yapılması daha doğru olacaktır. Aşağıda vereceğimiz beyitlerde görüleceği üzere, bu cinas çeşidine dair *Belkîs-nâme'*de birçok örnek mevcuttur.

Eserde, hain vezirin yaptıklarına karşı alınan tedbirlerin anlatıldığı bölümde, mürekkep cinasa şöyle bir örnek görürüz:

Şaru yağa şekkeri **ağ u Ƙara**

Tatlı ħalvâ bişürüp **ağ u Ƙara** 88a121

Buna göre; türlü hainlikler peşinde olan vezir, ak ve kara şekerle tatlı helva pişirip insanları öldürmek amacıyla içine zehir karmaktadır. Beyitte "ağ u Ƙara" sözcük ikilisi "ak ve kara" anlamında, "ağ u Ƙara" sözcükleri ise "zehir karmak, zehir karıştırmak" anlamında (TDK, 1995) kullanılmıştır. Beyitteki cinaslı söz öbeklerinin her iki dizede de ikişer kelimelik oluşu, yukarıda ifade ettiğimiz gibi; mürekkep cinasın, lafızlardan biri iki kelimededen diğeri tek kelimededen oluşur, şeklinde bilinen tanımına aykırılık göstermektedir.

Eserin, Şah Yeşrah'ın Habeş askerlerinin, ülkesine doğru gelişinden haberdar olmasının anlatıldığı bölümünde şair, askerlerin vasıflarına dair beyitler söylerken yine mürekkep cinasın bilindik şeklinden farklı bir örnek verir:

Açdı tîr-keş ald'eline *oķ u ya*

Ķala cān baş ħaşma ya'nī *o ķıya* 98b1/5

Firdevsî; okçunun sadağını açıp ok ve yayı eline alışını ve düşmanlarını içi sızlamadan öldürüşünü anlattığı bu beyitte, “oķ u ya” söz öbeği (TDK, 1995) ile ok ve yayı, “o ķıya” sözcükleri ile de okçunun düşmanlarını öldürüşünü anlatmıştır. Böylece ikişer kelimelelik cinas kullanımıyla cinâs-ı müteşâbihi örneklendirmiştir.

Firdevsî'nin; Şah Yeşrah'ın, hain veziri zehirli aşı yemeye zorlaması konusunu anlattığı beyitlerin birinde de benzer bir kullanım görmekteyiz:

Men giderem şāha sen ħal *sağ esen*

Men iderem āh itme *sağı sen* 94b1/4

“Ey şahım; ben giderim, sen sağlık ve esenlik içinde kal; ben ah eder, ağlayıp inlerim, sen sagu (ölen kimsenin meziyetlerini, faziletlerini, iyiliklerini sayarak söylenen ağıt, mersiye) etme.” şeklinde nesre aktarabileceğimiz beyitte; “sağ esen” (TDK, 1995) söz öbeği sağ salim, sağlam bir şekilde manasını verirken, “sağı sen” söz öbeği, “sagu” ve “sen” manalarına kullanılmış, böylelikle, ikişer kelimelelik müteşâbih cinas bağlamında farklı bir örnek sunulmuştur.

A.2.2. Cinâs-ı mefrûk: Cinası oluşturan lafızlardan birisi tek bir sözcükten oluşurken, diğer lafız söz öbeği biçimindedir. Bir bakıma, lafızların yazılışı farklı ama okunuşları aynıdır. Bu tip cinaslara ayrık sözcük cinas manasına “cinâs-ı mefrûk” denmesinin sebebi, “mefrûk” kelimesinin bölünmüş, ayrılmış (Mutçalı, 2012) manalarından dolayıdır.

Eserde bu cinas çeşidine dair örnekleri daha çok öğüt içerikli beyitlerde görüyoruz. Cinlerin Hz. Süleyman'a tabi oluşunun anlatıldığı bölümden aşağıdaki örneği verebiliriz:

Ķıl inābet ağlayup it her *gün āh*

K'ire rahmet 'afv olına her *günāh* 73b2/21

“Ağlayıp her gün ah ederek günahlarına tövbe edip Hak yoluna dön ki, sana rahmet erişsin ve her günahın affedilsin.” şeklinde nesre aktarabileceğimiz bu beyitte şair, “gün ve āh” kelimelerini “gün ve feryat, inilti” anlamlarında, “günāh” kelimesini ise, “Allah'ın emirlerine aykırı olan davranış, masiyet” (Şükûn, 1996) anlamında kullanarak bu cinas türünü örneklendirmiştir.

Peri kızının ki bu muhtemelen Belkıs olsa gerek, Şah Yeşrah'a öğüt ve nasihatlerde bulunduğu aşağıdaki beyitte, cinas örneği olarak yaygın bir kullanımı olan “işitmek” fiilini görüyoruz:

Bir naşihat ħılalum şeh *işide*

Kim faşihat şanmasun ħān *iş ide* 85b1/1

Belkıs, “Bir nasihat edelim, şah işitsin, bunu süslü püslü cümleler sanmasın, gereken neyse yapsın” diyerek nasihatler kapısını aralamış ve şaha türlü nasihatlerde bulunmuştur. Burada “işitmek” ve “iş itmek” şeklinde bir cinas vardır.

Şairin; Şah Yeşrah'ın, Belkıs'ın annesinin kendisini terk edişinden haberdar oluşunu anlattığı beyitte, "osanmak/ usanmak" fiili ve "o sanem" kelimeleri arasında bir anlam ilgisi kurularak cinâs-ı mefrûk örneği sergilenmiştir.

Dil-rubâdan dimez ol âh *oşanam*

Mübtelâdan oşanur ammâ *o şanem* 96b2/20

Firdevsî'nin, Belkıs'ın annesi için "gönül çalan, gönül hırsızı" tabirini kullandığı beyti günümüz Türkçesine düzgün cümle hâlinde şöyle aktarabiliriz: O; herkesi kendine bağlayan güzelden dolayı, "ah yeter, bıktım, usandım artık", demez; ama gelin görün ki, o sanem kendine müptela olanlardan usanmaktadır.

A.2.3. Cinâs-ı merfû': Merfû' kelimesi, sözlüklerde "yukarı kaldırmak, yükseltmek" (Mutçalı, 2012) anlamına gelen ref' mastarının ism-i mef'ûlüdür. Bu cinas türünde, cinaslı kelimelerden birisi bir başka kelimenin eklenmesiyle meydana gelir. Cinâs-ı merfû', cinası oluşturan iki lafızdan birinin müstakil bir kelime olmayıp, başka bir kelimenin parçası olduğu cinas türüdür. Bir nevi tunç kafiye ile benzerlik gösterir.

Firdevsî; Şah Yeşrah'ın Belkıs'tan haberdar oluşu ve onun güzelliğinden hoşnut olması hakkında söylediği beyitlerin birinde, yamalı cinas olarak da tanımlanan bu cinas türüne şöyle bir örnek sunmaktadır:

Dürtdi dil-ber hoş 'abirin *saçına*

Misk ü 'anber sürmüş ol *tersâ çine* 91a1/10

"Sevgili, saçına birbirinden güzel hoş kokuları dokundurmuş; o Hristiyan güzeli, misk ve anber gibi kokuları saçının kıvrımlarına sürmüş" şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz bu beytin ikinci mısraındaki "tersâ çine" lafzı, Hristiyan kızının saçlarının kıvrımına (Şükûn, 1996) anlamını vermektedir.

Firdevsî'nin; "Dâstân-ı Mâzî" başlığı altında, asıl hikâyeye geçmeden önce hazırlık mahiyetinde söylediği, Hz. Süleyman'ın saltanatının yüceliğini ve onun buna şükretmesini anlattığı bölümde de şöyle bir cinâs-ı merfû' örneği yer alır:

Nice dîv irer demi bād-ı *semûm*

Nice dîv ide demür erirse *mum* 81a2/4

"Hz. Süleyman'a tabi olan devlerden nicesinin nefesi sam yeli gibidir ki, bu devlerden nicesi demiri eritip muma döndürür" şeklinde günümüz Türkçesine aktarabileceğimiz bu beytin ilk dizesindeki "semûm" kelimesi "sam yeli, sıcak rüzgâr; zehirli şey" (Develioğlu, 1997) manasına gelen Arapça bir kelimedir. Bu kelime, ikinci dizinin sonunda yer alan "erirse mum" ibaresi ile birlikte cinâs-ı merfû' oluşturmaktadır.

B. Cinâs-ı Gayr-ı Tâm

Gayr-ı tâm cinas; iki lafız arasında harflerin türü, sayısı, harekesi ve sırası gibi benzerliklerden birinin olmaması (Bulut, 2014, s. 299) durumudur.

B.1. Harflerin Türlerinin Farklı Olması

B.1.1. Cinâs-ı muzâri’: Muzâri’ kelimesi sözlükte “ortak, arkadaş” (Devellioğlu, 1997) manasına gelmektedir. Cinâs-ı muzâri’; cinaslı lafızların harf türlerinin, nokta farklılığı da dâhil, birbirinden ayrı olup, mahreçlerinin birbirine yakın, yani benzer olması durumudur. Bu durum, ilk, orta ya da son harfte söz konusu olabilir (Bulut, 2014, s. 299).

“Dev” kelimesini kullanarak öğüt niteliğinde çok sayıda beyit kaleme alan şairin, kötülük tanrıçası Ehrimen’in Hz. Süleyman’a tabi oluşunu anlattığı bölümde şöyle bir beyit yer alır:

Nefs-i *dîvi* saña çâker itdi gel

Mekr ü *rîvi* koy’ olursın âb u gil 75a1/3

Şairin; kişinin nefesine hakim olup onu kendine köle etmesini, bir gün herkesin toprak olacağını, hile ve oyunu bırakmak gerektiğini anlattığı beyitte; “dîv” ve “rîv” kelimelerinde muzâri’ cinas vardır. Lafızların başında kullanılan “د ve ر” harfleri, mahreçleri bakımından dil ünsüzleridir.

Hz. Süleyman’ın, birinin tepesi diğerinin tabanına geçirilmiş iki eşkenar üçgenin meydana getirdiği, Müslümanlar arasında “hâtem-i Süleymân” olarak anılan yüzük şeklinde bir mührü vardır. Bu mühür İslam inancına; “Kıyametten önce yer altından elinde Süleyman’ın mührü ve Musa’nın asası olduğu halde bir dâbbe çıkacak ve asasıyla Müslümanların yüzünü aydınlatacak, mührüyle kâfirlerin yüzünü mühürleyecektir” (İmâm Şâfi’î, II, 259; İbn Mâce, Fiten, 31) şeklinde nakledilen bir hadis vesilesiyle girmiş, Yahudi mitolojisinden de beslenerek, konu itibariyle edebiyatımızda önemli bir yer edinmiştir. Hz. Süleyman’ın; ateş, su, rüzgâr, kuşlar ve diğer hayvanlar gibi çeşitli varlıklara hükmetmesini sağlayan yüzük şeklinde tılsımlı bir mührün sahibi olduğu, Cebrail A.S. tarafından Hz. Süleyman’a getirilmiş olan bu yüzüğün aslında cennette Hz. Âdem’e ait olduğu, üzerindeki altıgen motifte İsm-i A’zâmın sembolize edildiği, mühür parmağında olmayınca hayvanlara hükmedemediği, İsm-i A’zama hürmeten bu yüzüğü Hz. Süleyman’ın yalnızca abdesthaneye girerken çıkarıp veziri Âsaf’a veya hanımına emanet ettiği, anlatılmaktadır. Mühür kimdeyse Süleyman odur, şeklindeki atasözünün kaynağı da bu anlatıdır (Canım, 2018, s. 220-221). Firdevsî, *Belkîs-nâme*’de Hz. Süleyman’ın mührünün ayrıntılı bir çizimini vermiş ve “Sırrı gayet çok olan bu hikâyeyi şerh ettim ki, kadın erkek herkes farkına varıp anlaya” diyerek, yüzüğün hakikatine dair beyitler söylemiştir. Söz konusu mührü, “Güç ve kuvvet sadece Allah’ın yardımıyla elde edilir” düsturuna örnek gösterdiği ve yine bu mührün hikmetinin sırlarından bahsettiği bölümde, güç kullanmak ve hükmetmeye dair aşağıdaki beyti kaleme almıştır:

Garra olma ‘ömre fânîdür *cihân*

Zerrece kalmaz elüñde az *çehân* 81b1/18

“Gelip geçici olan şu dünyada ömrünle, zenginlikle gururlanma, az çok zerre kadar bir şey kalmaz elinde”, şeklinde nesre aktarabileceğimiz bu beyitteki “cihân” ve

“çehân” sözcükleri, “c ve ç” seslerinin nokta farklılığına rağmen mahreç bakımından değerlendirilirdilmesi durumunda, muzâri’ cinas örneği olarak kabul edilebilir.

Firdevsî, *Belkîs-nâme*’nin her cildini bir anlamda müstakil bir mesnevi tertip eder gibi kaleme almıştır. II. cildin telifine dair bölümde girişe uygun olarak söylediği beyitlerin birinde şöyle bir cinâs-ı muzâri’ örneği yer alır:

Câhil olup olmadan şâh-ı *cihân*

Kâmil olmağ yig k’ola ‘ilmi *çehân* 70b2/22

Cahil olup dünyanın şâhı olmaktansa, çokça ilim, hüner ve fazilet sahibi olmanın daha iyi olacağını ifade şair; burada da “cihân” ve “çehân” kelimeleri ile bir cinâs-ı muzâri’ örneği sergilemiştir.

Firdevsî’nin, “Şâh’ın, hain veziri, zehre bulanmış aşı yemeye zorlaması” başlığı altında söylediği beyitlerin birinde de şöyle bir muzâri’ cinas örneğine rastlanır:

*Hasretiñle*³ çıkaram bağırmda baş

Hazretiñle kımayam yaşduğa baş 95a2/7

Beyitte kullanılan “hasret” ve “hazret” kelimelerinde ortadaki harfler mahreç bakımından birbirine yakın seslerdir.

Geçmişe dair olaylardan örnekler verirken türlü varlıklardan bahseden Firdevsî’nin anlattığı bu varlık türlerinden biri de cinlerdir. Cinlerin Hz. Süleyman’a tabi olmasının anlatıldığı bölümde, öğüt mahiyetindeki bir beyitte, kelime başında muzâri’ cinas örneğine rastlamaktayız:

Nefsi kâ’il eyle ‘akluñ *pendine*

Hem-çü câhil düşme şehvet *bendine* 74a1/23

Şair; “Nefsini aklın öğütlerine boyun eğdir, cahiller gibi arzu ve isteklerinin kölesi olma”, sözleriyle bu bölümde yine okuyucuya nasihat etmiş ve tavsiyelerde bulunmuştur. Buradaki cinaslı lafızlar; öğüt, nasihat anlamındaki “pend” (Şükûn, 1996) kelimesi ile bağ manasına kullanılan “bend” (Şükûn, 1996) kelimesidir. Görüldüğü gibi sözcüklerin başındaki “p” ve “b” harfleri aynı mahreçtedir.

Gayret issi er kıılır *cengi* begüm

Şoĥbet issi zen çalar *çengi* begüm 98a2/24

Yukarıdaki beyitte ise; “Gayret sahibi, mücadeleciler erlerin işi cenk, sohbet ve muhabbet sevdalısı kadınların işi ise çalgıdır”, diyen şair, “ceng” ve “çeng” kelimelerinde yine mahreçleri birbirine yakın iki sözcüğü kullanarak güzel bir muzâri’ cinas örneği sergilemiştir.

³ Çalışmanın cinas üzerine kurulu oluşundan dolayı örneklerde metin tamiri yoluna gidilmemiş, aynı zamanda harekeli olan metnin örnekleri de orijinal şekilleri muhafaza edilerek verilmiştir. Genel olarak metnin harekesine göre okuma yapıldığından, tutarlı olmak adına, bu ve benzeri kelimelere de dönemin dil özelliklerinden biri olan yuvarlaklaşma temayülü yansıtılmamıştır.

Lafz-ı “kün” den halk idendür cüz’ ü *kül*
Mâ’ ü tinden bitürendür bâğda *gül* 75b2/23

Belkîs-nâme’de yaratılışa dair birçok beyit vardır. Yukarıdaki beyit de bunlardan biridir. Burada “gül” ve “kül” lafızlarında yine bir muzâri’ cinas örneği görmekteyiz.

B.1.2. Cinâs-ı lâhık: Cinası meydana getiren lafızlardaki harflerin türlerinin farklı olması ve mahreçlerinin de birbirinden uzak olmasıdır. Mütekârib cinas olarak da adlandırılan bu cinas türünde, sözcüklerden birindeki bir harfin farklı olması beklenir. Yani kelimelerde sadece bir harfin uyumsuzluğu söz konusudur. Farklı olan harf; sözcüğün herhangi bir yerinde, başında, ortasında ya da sonunda bulunabilir.

* **Farklı harfin kelimenin başında oluşuna göre:** *Belkîs-nâme*’de, Üsküplü Atâ’nın *Tuhfetü’l-Uşşâk* adlı mesnevisinde de geçen (Aksoyak, 2017, s. 179) ve İslâm’ın beş şartından bahseden 5 beyit tespit edilmiştir. Lâhık cinas örneği olarak da sayabileceğimiz bu beyitlerden biri şöyledir:

Varsa *mâluñ* vir zekâtını çıkar
Mevt *hâlûñ* añ ki mâl elden çıkar 82a2/3

“Malın varsa zekâtını ver; ölüm hâlini hatırla ki, o anda elinde mal mülk kalmaz” diyerek okuyucuya seslenen Firdevsî; burada, İslâm’ın beş şartından biri olan zekâtın önemini ifade etmiştir. Beyitte, “mâl” ve “hâl” lafızları arasında, lâhık cinas örneklerinde görülen, baştaki harflerin mahreç bakımından farklılığına yani kelimelerde bir harfin uyumsuzluğuna örnek vardır.

İy *hâkâyık* ehli söyle nuṭk-ı Hâk
Kim *daḳâyık* ehli kıılır fark-ı hâk 82a2/5

Beyitte “hâkâyık” ve “daḳâyık” kelimelerinin ilk harfleri mahreç bakımından birbirinden uzaktır. Şair, bu lafızları aynı beyitte kullanmak suretiyle lâhık cinasın başta kullanımını örneklendirmiştir.

Belkîs-nâme’nin II. cildinin giriş bölümünde öğüt mahiyetinde pek çok beyit yer alır. Bu beyitlerden biri, lâhık cinas türünde farklı harfin başta olması durumuna örnek teşkil edecek niteliktedir:

Dirlik isterseñ ölümden öñdin öl
Birlik isterseñ çoğından fâriğ ol 76a1/5

Şairin, “gerçek hayat isteyen ölümünden önce ölmesi, birlik davasında bulunanın da çokluktan uzak durması” gerektiğini söylediği bu beyitte geçen “dirlik” ve “birlik” kelimelerindeki ilk harfler mahreç bakımından birbirinden uzaktır. Firdevsî, burada, Türkçe lafızlardan seçili bir lâhık cinas örneği sergilemiştir.

* **Farklı harfin kelimenin ortasında oluşuna göre:** Eserde Ehrimenlerin (kötülük tanrıçalarının) Hz. Süleyman’a tabi oluşunun anlatıldığı bölümde, bu cinas türüne örnek teşkil edecek beyitler vardır. Bunlardan ikisi şöyledir:

Nefs-i *kâfir* nice mü’min azdurur
Nefse *kâdir* er cihânda az-durur 74b1/14

Beyitte yer alan “kâfir” ve “kâdir” kelimelerinin ortadaki harflerinde mahreç bakımından bir uzaklık söz konusudur.

İ'timād itme saşın dost olsa yad

İ'tikād itme kıla şoñ seni yād 75a1/14

Burada da, “i'timād” ve “i'tikād” kelimelerinin sadece ortada harflerinde mahreç bakımından farklılık söz konusudur.

* **Farklı harfin kelimenin sonunda oluşuna göre:** *Belkıs-nâme'* de; Hz. Süleyman'ın saltanatının yüceliğinin ve buna şükretmesinin, ona tabi olan cinlerin ve devlerin vasıflarının anlatıldığı beyitlerde bu cinas türüne örnek teşkil edecek beyitler mevcuttur. Bunlardan biri şöyledir:

Geldi 'ifrīt olsa o ger *güñe*⁴ deger

Kāmeti jeft eyle uzun *göge* deger 81a1/5

Beyitte güneş manasında kullanılan “güñ” (TDK, 1995) ve gökyüzü manasına kullanılan “gög” kelimelerinin son harflerinin seslendirilişleri Türkçemize göre birbirinden farklıdır. Bu sebepten, ilgili kelimeler cinasın bu türüne örnek gösterilebilecek niteliktedir.

Eserde; Yemen hükümdarlarından biri olan Tübbā'nın, Belkıs'ın topraklarına saldırarak ülkesini yağma etmeye çalışmasının anlatıldığı bölümde de cinasın bu türüne bir örnek görmekteyiz:

Her ne ebter şıdķ-ile Hāķķı *öger*

Ni'met artar azmış işi hep *oñar* 103a1/15

Şair burada; “ögmek” ve “oñmak” fiillerinin son harflerindeki mahreç uzaklığı vesilesiyle, lâhık cinas türünün bu grubuna dâhil edebileceğimiz bir örnek vermiştir.

B.1.3. Cinâs-ı hattî: Arap alfabesine göre kurulan bir cinas çeşididir. En basit ifadesiyle, mahreçleri benzer olmayan lafızlarda yer alan harflerde nokta farklılığı olması durumudur. Buna göre; cinaslı sözcükler arasında görünürde sadece bir nokta farkı olsa da, esasında lafızlar kendi aralarında harflerinin türü bakımından da farklıdır.

Eserde; Belkıs'ın annesi Nigârîn'in güzelliğinin ve hain vezirin hâllerinin anlatıldığı bölümde, bu cinas türüne şöyle bir örnek yer alır:

Çün vezîrûñ řapuña oldı *bağ*

Dil-pezîrûñ yakdı bağruñdan *yağ* 90a1/17

Beyitte “bağ” ve “yağ” kelimelerindeki “b” ve “y” harfleri nokta bakımından farklılık arz etmektedir ve bu harflerin aralarında mahreç bakımından bir benzerlik de

⁴ Kelimenin “nazal n” yerine “nun” harfi ile yazılması durumunda aşağıdaki kelime ile olan cinas bağı/uyumu görülemeyeceği için, bu ve benzeri örneklerde metnin orijinal imlasi korunmuş, metin tamiri yoluna gidilmemiştir.

yoktur. Dolayısıyla burada, yukarıdaki tanıma uygun bir cinâs-ı hattî örneği söz konusudur.

Eserde, Şah Yeşrah'ın maceralarının anlatıldığı bölümde de yine bu cinas türüne şöyle bir örnek vardır:

Çünkü kâfir kesdi Behrâm *başın*⁵
Kırdı vâfir o Yemen halkın *yaşın* 99b2/10

Beyitte “baş” ve “yaş” sözcüklerindeki “b” ve “y” harfleri arasında, hemen bir üstteki örnekte olduğu gibi, hem nokta farkı vardır hem de iki harf birbirinden mahreç itibariyle tamamen farklıdır. Bu sebepten, ilgili kelimeler cinasın bu türüne örnek teşkil edecek niteliktedir.

B.1.4. Cinâs-ı mükerrer: Mükerrer cinas; genel olarak cinas yapılan sözcüklerden birinin, öteki sözcüğün son heceleriyle ses ve yazılış yönünden aynı ya da benzer olması durumudur. Cinaslı kelimelerin parçalı olmaması yönüyle merfû' cinastan ayrılır. Bu cinas türüne, müzdevic cinas da denir.

Eserin dünyanın faniliğinin anlatıldığı bölümünde, bu cinas türünün şöyle bir örneğine rastlamaktayız:

Cismini yuyup şarup atlaş *kara*
Resmini kılp iderler yay*kara* 106b1/16

“Öldüğün zaman bedenini yıkayıp ipekten kumaşa sarıp katarlar, âdeti yerine getirip feryat figan ederler” şeklinde nesre aktarabileceğimiz beytin her iki mısraında da geçen “kara” sözcükleri cinasın bu türüne örnek teşkil etmektedir.

Aşağıdaki beyitte de yine bu cinas türüne dâhil edebileceğimiz şöyle bir örnek görmekteyiz:

Yañağın öpdi *qara hâli* bigi
Ayağın kavradı *halhâli* bigi 94b2/6

Burada cinasın kurulu olduğu sözcük, deri üzerindeki kahverengi veya siyah renkli küçük lekeler ad olan “ben” manasına gelen (Devellioğlu, 1997) “hâl” kelimesidir. İlk mısraında müstakil olarak kullanılan bu kelime, ikinci mısraında ayağa takılan gümüş veya altın halka manasına gelen “halhâl” (Devellioğlu, 1997) kelimesinin bir parçasıdır.

Aşağıdaki beyitte de, “sebîl” kelimesi ile yapılan bir mükerrer cinas örneği görmekteyiz:

Varuñi yoğ-ile kılursañ *sebîl*
Yāruñi bulduñ cinānd' iç *Selsebîl* 75a2/25

Beyti; “Bu dünyada varını yoğunu Cenâb-ı Hakk'ın rızası yolunda harcarsan, ahirette yârini bulur, Cennet ırmaklarından biri olan Selsebil'den içersin.” şeklinde nesre aktarabiliriz.

⁵ Metinde, bu beyitte olduğu gibi, pek çok beyitte vezin hataları mevcuttur.

B.2. Harflerin Sayısının Farklı Oluşuna Göre

B.2.1. Bir harfin fazla olması/Cinâs-ı nâkıs: Arapça bir kelime olan nâkıs, “tam olmayan, eksik, noksan; kusurlu, özürlü” (Mutçalı, 2012) anlamlarında kullanılır. Nâkıs cinas; cinaslı lafızlardan birinin Arap diline göre farklı, daha doğrusu yakın şekillerinin kullanıldığı cinas türüdür. Bu cinas türünde, sözcüklerin birisinde bir eksiklik yani bir nevi araz bulunmakta, esasında diğer sözcükte de bir harfin fazlalığı söz konusu olmaktadır. İsimlendirmeler farklılığın olduğu yere göre yapılırsa da bu cinas türünde ortak bir isimlendirmenin bulunmadığını görmekteyiz.

Bu sebeple, bu harf fazlalıklarını isimlendirmeden genel bir değerlendirmeye tabi tutmak kanaatimizce daha net bir tasnif sağlayacaktır:

* **Fazla harfin ilgili lafzın başında bulunması:** *Belkîs-nâme*'nin II. cildinin “Besmele” bölümünde yer alan bir beyitte bu cinas türünün örneğine rastlanmaktadır:

Hağ ta'âlâdur muğaddes çün **Ahad**

Bende Mevlâ bulmaya hamdine **had** 68b1/14

Beyitteki cinas, “Ahad” ve “had” sözcükleri üzerinde kendini göstermektedir.

Divan şiirinde şairler; sevgilinin saç, boy ve bakış gibi özelliklerini tasvir etmek için Arap harflerinin şekil özelliklerinden çokça faydalanmışlardır. Yemen padişahu Tübbâ'ın, Belkîs'in güzelliğini duyup ona âşık olmasının anlatıldığı beyitte de benzer bir kullanım vardır:

Gözini şâd itse zülfin cîm **dâl**

Ġamzeni her fitneye eyleye **âl** 103a2/19

Bu beyitte, “dâl” ve “âl” kelimelerinin kullanımın, bu cinas türüne örnek teşkil edecek mahiyettedir.

Aşağıdaki beyitte ise, “vebâl” ve “bâl” kelimelerinin kullanımında yine aynı cinas türünün bir örneğini görmekteyiz:

Tâ'atuñ eyle edâ kıılma **vebâl**

Şüretüñ tebdîl kııl bul perr ü **bâl** 78a1/20

* **Fazla harfin ilgili lafzın ortasında bulunması:** Bu cinas türü *Belkîs-nâme*'nin incelediğimiz kısımlarında örneklendirilememiştir.

* **Fazla harfin ilgili lafzın sonunda bulunması:** Bazı kaynaklarda, lafız sonundaki bir harf ilavesi, cinâs-ı mutarraf olarak tanımlanmıştır (Meydanoğlu, 2019, s. 162-163).

Kâmil ekmele 'âkıı ü **dîvânede**

Hep mükemmel cem' olup **dîvânda** 81a2/10

Beyitte “dîvâne” ve “dîvân” kelimelerinin kullanımında bu cinas türünün bir örneğini görmekteyiz.

Eserin Belkîs'in annesinin vezirin hainliğinden haberdar oluşu ve bundan ötürü gamlanmasının anlatıldığı bölümünde de yine bu cinas türüne örnek teşkil edecek bir beyit yer alır:

Muhsine vü müşfik-ise 'ākıle

Mü'mine ne kaçd ider o 'ākıle 89a1/10

Beyitte “‘ākıle” akıl sahibi kadın ve “‘akıl” akıl sahibi erkek (Devellioğlu, 1997) manasına gelen bu kelimeler ilgili cinas türüne örnek teşkil edecek şekilde kullanılmıştır.

B.2.2. Birden çok harfin fazla olması/Cinâs-ı müzeyyel: Birden çok harf fazlalığı sadece kelime sonunda bulunursa, bu cinas türü, “cinâs-ı müzeyyel” olarak adlandırılır. “Belâ-belâgat” kelimelerinde olduğu gibi (Bulut, 2014, s. 303). Cinâs-ı müzeyyel, *Belkîs-nâme*'nin tarafımızdan incelenen bölümlerinde örneklendirilememiştir.

C. Hareke ve Sükûnun (Hey'etin) Farklı Olması

C.1. Cinâs-ı Muharref

Kelimenin harflerinde birliğin olması fakat harekelerinde farklılığın bulunması, yani cinası oluşturan lafızların hareke ve sükûnlarının farklı olması durumudur (Bulut, 2014, s. 303). Bu cinas; tamamen Arap alfabesinin ses sistemine dayalı olup, yazılışları Arap harflerine göre aynıyken okunuşları harekelerine göre farklılık gösteren iki lafız arasındaki anlam ilişkisidir, diyebiliriz. Bu cinası oluşturmak için Arap alfabesinin ses sistemine hâkim olmak ve Arap alfabesiyle yazmayı iyi bilmek gerekir. Burada Latin alfabesiyle örneklendireceğimiz beyitlerde bu cinası tam anlamıyla göstermek pek mümkün olmayabilir. Bu sebepten, *Belkîs-nâme*'de geçen muharref cinas örneklerini oluşturan kelimeler Arap alfabesiyle de verilmiştir.

Eserde; şahın hain vezire zehirli aş yedirmesi olayının anlatıldığı beyitlerin birinde, “kavl” (قول) ve “kul” (قول) sözcükleriyle yapılmış bir muharref cinas örneği görmekteyiz:

Her ne şâh 'âlemde durmaz *ḳavline*

Bî-günâh ider cefâ her *ḳulına* 94a2/25

Yine eserin “Temsîlât-ı Dâstân-ı Mâzî” başlığı altında, geçmişe dair olayların anlatıldığı bölümlerin birinde bu cinas türüne şöyle bir örnek görmekteyiz:

Her gedâya şâhâ bakma sen de *ḥôr*

Her araya baḥş ider envâr *ḥûr* 75b1/9

“Ey şâhım; dilenci ve düşkünlere hor bakma, zira güneş her noktaya ışığını ulaştırmaktadır” şeklinde nesre aktarabileceğimiz bu beyitte şair; Farsça “değersiz, bayağı, hakir” anlamındaki “خو ر” “ḥôr” ve “güneş” anlamındaki “خو ر” “ḥûr” kelimeleri (Şükûn, 1996) ile bir muharref cinas örneği sergilemiştir.

Aşağıda yer alan öğüt mahiyetindeki beyitte ise şair; Arapça insan manasına “انس-ans” ve alışkanlık, yakınlık, ülfet, ünsiyet manalarına (Mutçalı, 2012) “انس-üns” kelimelerini birlikte kullanarak yine bir muharref cinas örneği ortaya koymuştur:

Nesl-i cin cân çutmaya ins-ile *üns*

Yolına cân vir ki münis ola *ins* 83b1/9

Belkîs-nâme'nin II. cildinin "hatm-i kitâb" bölümünde Firdevsî'nin, eserinin türlü manalarla dolu olduğunu ve böyle baştan sona cinaslarla bezeli bir eser yazabilmenin herkese nasip olmayacağını söylediği beyitlerin birinde; Arap harfleriyle aynı yazılan "mihir-مهر- evlenirken erkek tarafından kadına verilen nikah bedeli (Mutçalı, 2012) para, (mec.) sevgi, dostluk" ve "mühr-مهر- damga, kaşe" (Şükûn, 1996) kelimelerinin kullanımıyla yine bir cinâs-ı muharref örneği sergiler:

Şâh ider Firdevsî nazmına *mihir*

Sîm ü zerle ağzına urur *mühür* 109a1/11

Belkîs-nâme'de, Türkçe kelimelerde de aynı yöntemin uygulandığını görmekte ve hareke farklılığından kaynaklanan muharref cinas örneklerine rastlamaktayız. Mesela; Hz. Süleyman'a tabi olan yılanların ve diğer haşeratın anlatıldığı bölümde şair, "ulaşmak, erişmek" manasına "ارر" "irer" ve "aramak" manasına "ارر" "arar" fiillerini farklı hareketlerle cinaslı bir şekilde kullanarak bu durumu örneklendirmiştir:

Bu çeyân inden çıkup anda *irer*

Her zemân şoşmağa bir âdem *arar* 77b1/4

D. Harflerin Sıralanışının Farklı Olması

D.1. Cinâs-ı Kalb

Cinası meydana getiren lafızlarda harflerin sıralanışının farklı olması durumudur. "Kalb" kelimesi sözlüklerde "çevirmek, dönüştürmek" anlamıyla karşımıza çıkar (Mutçalı, 2012). Bu cinas türüne; "tecnîs-i kalb" de denmekle birlikte, cinaslı kelimelerin tersten okunduğunda birbirine tekabül etmesinden dolayı, "cinâs-ı 'aks" adını verenler de vardır.

Aşağıdaki beyitte şair, "meh" ve "hem" kelimeleri ile "cinâs-ı 'aks"i örneklendirmiştir:

Hayra âheng itdigince *meh* Zühâl

Haşm-ile ceng itdigince *hem* Zühâl 109a1/24

SONUÇ

Kaynaklarda kendisinden Uzun Firdevsî veya Firdevsî-i Rûmî adlarıyla da bahsedilen Firdevsî-i Tavîl, soyu Selçuklu devrine kadar uzanan köklü bir aileden gelmektedir. Fatih Sultan Mehmed, II. Bâyezid ve Yavuz Sultan Selim dönemlerine tanıklık eden Firdevsî, 1453 yılında doğmuş, 15. yüzyılın sonu ile 16. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Çocukluk ve gençlik yılları ile beraber ömrünün büyük bir kısmını Balıkesir'de geçiren şair; ömrünün ileriki dönemlerinde İstanbul'da hatta saraya yakın bir konumda yaşamış, bir dönem Manisa'da Şehzade Korkut'un hususi tarihçiliğini yapmış, her ne kadar ölüm tarihi ve yeriyle ilgili bilgiler ihtilafı olsa da muhtemelen 1517 yılından sonra Anadolu vilayetlerinin birinde vefat etmiştir. Türk edebiyatında çok fazla eser yazmasıyla ünlenen Firdevsî'nin, kendisine aidiyeti kesin olmayanlarla birlikte toplam 27 eseri olduğu söylenmektedir. Fakat bunlardan sadece 15 tanesine ulaşılabilmektedir. Tam adı *Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme* olan ve çalışmamıza konu edindiğimiz bu eser de; Firdevsî'nin yakın zamana kadar adı bilinen

fakat kendisine ulaşılamayan eserlerinden biri iken, bizim de dâhil olduğumuz bir ekip tarafından gün yüzüne çıkarılmış ve hakkında muhtelif çalışmalar başlatılmıştır.

Tecnîsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme, Firdevsî'nin *Münâzara-i Seyf ü Kalem* ve *Satranç-nâme*'de adından ve nasıl kaleme aldığından bizzat bahsettiği eserlerinden biridir. Hz. Süleyman'a dair bazı kıssaları ve Sebe melikesi Belkîs'in hayatını konu edinen *Belkîs-nâme*; daha önce bu kadar detaylı bir şekilde ele alınmamış bir konuyu olabildiğince geniş bir şekilde işlemesi bakımından önemli ve kayda değer bir eserdir. Cinas sanatı üzerine kurulu olması da, eserin bir diğer önemli özelliğidir. Zaten isminde geçen "tecnîsât" kelimesi de eserin bu özelliğini vurgulamaktadır. Zira "tecnîs", baştan sona cinasla yazılan eserler için kullanılan genel bir ifadedir.

Belkîs-nâme, Firdevsî'nin daha önce bilinen fakat nüshalarına yeni ulaşılan bir eserdir. Eserin elimizde Uppsala ve Gotha nüshaları olmak üzere, iki nüshası mevcuttur. Üçüncü bir *Belkîs-nâme* nüshası da tarafımızdan tespit edilmiş olsa da henüz bu nüshaya ulaşılamamıştır.

Firdevsî'nin *Münâzara-i Seyf ü Kalem* gibi meşhur bazı eserlerinin manzum kısımlarında da cinas sanatını kullanmış olması, bu edebî sanatın şairin eserlerinde ayrı ve özel bir yeri olduğunu göstermektedir. Nitekim şair; *Belkîs-nâme*'nin II. cildinin "hatm-i kitâb" bölümünde, bu cildin beş bin beyit olduğunu, bir deniz misali incilerle bezeli beyitler yazdığını ve eserini cinaslarla süslediğini bizzat dile getirmiştir (108b2/15). Şiirde ahengi yakalama çabası, şairlerde kabiliyetleri nispetinde farklı şekillerde tezahür etmiştir. Her şair istidadı ve eğitimi ölçüsünde şiirlerinde ahengi yakalamaya çalışmıştır. Bu gayretlerden en doğal olanı özgün kabul edilmiş ve takdir görmüştür. Aynı şekilde cinas sanatının da tekellüf arz etmeyi makbul sayılmış ve okuyucuyu kendine çekmiştir. Nitekim Firdevsî'nin bu eserinde, cinas sanatının hemen hemen bütün türlerine örnekler göstermek mümkündür. Ancak şairin tekellüfe düştüğü cinas örnekleri de vardır.

Bu makalenin kaleme alınma sebeplerinden biri, *Belkîs-nâme*'yi mevcut nüshalarından yola çıkarak tanıtmak; böylelikle, bu yolda hâlen devam eden ve daha sonra ilave edilecek olan yeni çalışmalara öncülük etmek gayretidir. İkinci sebep ise, *Belkîs-nâme* ekseninde cinas sanatı ile ilgili güncel ve detaylı bir tasnif ve tanımlama yapabilmek çabasıdır. Nitekim bu makalede; ilgili ana kaynaklardan yola çıkılarak cinas sanatı ile ilgili yeni ve detaylı bir tasnif yapılmaya çalışılmış ve bu tasnif çerçevesinde, Firdevsî'nin *Belkîs-nâme* adlı eserinden örnek beyitler sunulmuştur. Bununla birlikte, yine cinas sanatına dair bazı hususlar, *Belkîs-nâme*'den seçilen örneklerden yola çıkılarak izah edilmeye ve değerlendirilmeye çalışılmıştır.

EXTENDED ABSTRACT

Firdevsî-i Tâvil, who is also mentioned as Uzun Firdevsî or Firdevsî-i Rûmî in the sources, comes from a deep-rooted family dating back to the Seljuk period. Witnessing the reigns of Mehmed the Conqueror, Bayezid II and Yavuz Sultan Selim, Firdevsî was born in 1453 and lived in the late 15th and early 16th centuries. The poet, who spent most of his life in Balıkesir, including his childhood and youth years; lived in Istanbul in the later periods of his life, even in good relations with the palace, and for a while he

was the private historian of Shahzadeh Korkut in Manisa. Although the information about the date and place of his death is controversial, he probably died in one of the Anatolian provinces after 1517. It is said that Firdevsî, who is famous for writing so many works in Turkish literature, has a total of 27 works, including those whose affiliation is not certain. This work, whose full name is *Tecnûsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme*, is the subject of our study; one of the works of Firdevsî, whose name was known but could not be reached until recently, was unearthed by a team including us and various studies were started about it.

Tecnûsât-ı Süleymân u Belkîs-nâme is one of Firdevsî's works in which he personally mentions its name and how he wrote it in *Münâzara-i Seyf ü Kalem* and *Satranç-Nâme*. The work, which deals with some stories about the Prophet Solomon and the life of Belkîs, the Queen of Sheba; it is an important and noteworthy work in that it deals with a subject that has not been dealt with in such detail before, as broadly as possible. The fact that it is based on the art of pun also increases the value and importance of the work. The word "tecnûsât" in its name also emphasizes this feature of the work. Because "tecnûs" is a general expression used for works written with puns from beginning to end.

Pun is a literary art used in divan poetry, folk poetry, and contemporary poetry. Various definitions, most of them similar, have been made in Turkish, Arabic and Persian literature theory and rhetoric books. When we look at these definitions, we see that most of them have similar meanings. However, we think that none of them can fully define the pun. All of them, in summary, focus on the "same spelling, different meaning" in words. But there are also puns where the spelling is different, and the pronunciation is the same. In our opinion, a complete definition of pun; it should be "the same or similar in wording, but separation and difference in meaning". In many of these definitions, the similarities of the pun in pronunciation or spelling are emphasized. The similarity in pronunciation and spelling is examined from four perspectives, and according to this analysis, puns are given different names. These; the type of letters, the number of letters, the sequence consisting of hareke and sükun. These; are the distinctions made according to the type of letters, the number of letters, the hareke and sükun.

Belkîs-nâme is a previously known but newly obtained work of Firdevsî. We have two copies of the work, Uppsala, and Gotha. Although a third copy of *Belkîs-nâme* has been identified by us, this copy has not been reached yet.

One of the reasons for writing this article is to introduce *Belkîs-nâme* based on its existing copies; thus, it is an effort to pioneer new studies that are continuing this path and will be added later. The second reason is the effort to make an up-to-date and detailed classification and definition of the art of pun on the *Belkîs-nâme* axis. As a matter of fact, in this article; a new and detailed classification about the art of pun was tried to be made based on the main sources related to it, and within the framework of this classification, sample couplets from Firdevsî's *Belkîs-nâme* were presented. However, some determinations and evaluations, about the art of pun have been tried to be explained based on selected examples from *Belkîs-nâme*.

Makale Bilgileri

<i>Etik Kurul Kararı:</i>	Etik Kurul Kararından muaftır.
<i>Katılımcı Rızası:</i>	Katılımcı yok.
<i>Mali Destek:</i>	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
<i>Çıkar Çatışması:</i>	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
<i>Telif Hakları:</i>	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Article Information

<i>Ethics Committee Approval:</i>	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
<i>Informed Consent:</i>	No participants
<i>Financial Support:</i>	The study received no financial support from any institution or project.
<i>Conflict of Interest:</i>	No conflict of interest.
<i>Copyrights:</i>	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

KAYNAKÇA

- Ahmet Cevdet Paşa. (2000). *Belâgat-i Osmâniyye*. (Haz. T. Karabey & M. Atalay). Ankara: Çağ Yay.
- Akkaya, H. (1997). *Osmanlı Türk edebiyatında Süleyman peygamber ve Şemseddin Sioâsî'nin Süleymâniyyesi* (C. 1-2). Cambridge, Mass.: Harvard Üniversitesi, Yakın Doğu Dilleri ve Medeniyetleri Bölümü.
- Aksoyak, İ. H. (2017). *Ahmed Yesevî'nin Rumelili bir takipçisi Üsküplü Atâ Tuhfetü'l-uşşâk*. Ankara: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yay.
- Aksoyak, İ. H. (2020). "Üsküplü Atâ". *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. Erişim Adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/ata-uskuplu-ata>
- Ambros, E. G. (2018). Şaire özgünlük hakkı tanımak: Firdevsî-i Rûmî'nin Kutb-nâmesi ve Latîfî'nin elitist eleştirisi. *Eski Türk edebiyatı araştırmaları dergisi*, 1(1), 50-74.
- Ankaravî, İ. R. (1284). *Miftâhu'l-belâga ve misbâhu'l-fesâha*. İstanbul: Tasvîr-i Efkâr Matbaası.
- Araç, G. (2010). *Uzun Firdevsî ve Hakâyik-nâme'si* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Babinger, F. (1927). *Die geschichtsschreiber der Osmanen und ihre werke*. no. 17, p. 32f. Leipzig.
- Biçer, B. (2005). *Firdevsî-i Rumî ve tarihçiliği* (Yayımlanmamış doktora tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Bilgegil, M. K. (1989). *Edebiyat bilgi ve teorileri (Belâgat)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Bolelli, N. (2015). *Belâgat*. İstanbul: İFAV Yay.
- Bursalı Mehmed Tâhir. (1972). *Osmanlı müellifleri*. İstanbul: Meral Yay.
- Bulut, A. (2014). *Belâgat*. İstanbul: İFAV Yay.
- Büke, H. (2015). *Firdevsî-i Rûmî, Süleymân-nâme (38. cilt), dil özellikleri, metin, söz dizini* (Yayımlanmamış doktora tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Isparta.
- Büyükkarcı, F. (1993). *Firdevsî-i Tavûl ve da'vet-nâmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul.
- Canım, R. (2018). *Divan edebiyatının kaynakları*. İstanbul: Akıl Fikir Yay.
- Canım, R. (2000). *Latîfî, Tezkiretü'ş-şuarâ ve tabsiratü'n-nuzamâ (inceleme-metin)*. Ankara: AKM Yay.
- Cihan, E. (2019). *Firdevsî-i Rûmî'nin süleymân-nâme'sinin 71. cildi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Coşkun, M. (2010). *Sözün büyüğü edebî sanatlar*. İstanbul: Dergâh Yay.
- Çatıkkaş, M. A. (2015). *Firdevsî-i Rûmî satranç-nâme-i kebîr*. Ankara: TDK Yay.
- Devellioğlu, F. (1997). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yay.
- Dihhudâ, A. E. (1135). *Lûgat-nâme*. Tahran.
- Dilçin, C. (1997). *Örneklerle Türk şiir bilgisi*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- Eliaçık, M. (2013). Bazı belâgat kitaplarında tecnis hakkında bir araştırma. *Dede Korkut Türk Dili ve edebiyatı araştırmaları dergisi*, 2(4), 75-86.
- Firdevsî-i Rûmî. *Münâzara-i seyf ü kalem*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Ktp. nr. 355, s. 4-5.
- Halîmî. *Risâle-i tecnisât ve't-teşbihât ve'l-mecâzât*, Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi, nr. 430/7.
- Hânlerî, P. N. (1373). *Ferheng-i edebiyât-ı Fârisî*. Tahran.
- Horata, O. (2015). "Halepli Edip". *Türk edebiyatı isimler sözlüğü*. Erişim Adresi: <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/edib-halepli>
- İbn Mâce. (2015). *Sünen-i İbn Mâce tercümesi ve şerhi*. Haydar Hatipoğlu (Haz.), İstanbul: Ravza Yay.
- İmâm Şâfi'î. (2015). *el-Müsned* (S. Erdoğan, Çev.). İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- İsen, M. (1994). *Gelibolulu Mustafa Âlî, Kühû'l-ahbâr'ın tezkire kısmı*. Ankara: AKM Yay.
- Kâtib-i Belhî. (1362). *Hadâyiku's-sihr fi dakâyiki'ş-şi'r*. Tahran.

- Köprülü, M. F. (1969). *Firdevsî, Uzun. İslam ansiklopedisi* (C. 4, s. 650). İstanbul: MEB Yay.
- Köprülü, O. (1996). *Firdevsî Uzun, İslam ansiklopedisi* (C. 13, s. 129). İstanbul: TDV Yay.
- Kutluk, İ. (1989). *Kıralızâde Hasan Çelebi tezkiretü'ş-şu'arâ*. Ankara: TTK Yay.
- Külekcî, N. (2011). *Açıklamalar ve örneklerle edebî sanatlar*. Ankara: Akçağ Yay.
- Mehmed Rif'at. (1308). *Mecâmi'u'l-edeb*. İstanbul: Kader Matbaası.
- Mehmed Süreyyâ. (1308). *Sicill-i Osmânî yâhud tezkire-i meşâhîr-i Osmâniyye*. İstanbul: Matbaa-i Âmire.
- Meydanoğlu, A. (2019). Arap dili ve belâgatında cinâs sanatı. *Mesned ilahiyat araştırmaları dergisi*, 1, 155-167.
- Mîr Sâdikî. (1376). *Vâje-nâme-i hüner-i şâ'irî*. Tahran: Çâp-i Devvum.
- Muallim Nâcî. (1307). *Istılâhât-ı edebiyye*. Yalçın A.& Hayber A. (Haz.) İstanbul: Akabe Yay.
- Muallim Nâcî. (1307). *Lügat-i Nâcî*. İstanbul: Çağrı Yay.
- Mum, C. (2005). *Halepli Edîb dîvânı: inceleme-tenkitli metin-cinaslar sözlüğü* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Mutçalı, S. (2012). *Arapça-Türkçe sözlük*. İstanbul: Dağarcık Yay.
- Olgun, İ. & Parmaksızoğlu, İ. (1980). *Kutb-nâme*. Ankara: TTK Yay.
- Pertsch, W. (1889). *Staatsbibliothek preussischer kulturbesitz, verzeichniss der türkischen hhandschriften der Bibliothek*. no. 470, p. 457. Berlin.
- Recâizâde Mahmud Ekrem. (1299). *Ta'lîm-i edebiyât*. İstanbul: Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne Matbaası
- Sa'îd Paşa. (1305). *Mizânü'l-edeb*. İstanbul: Şirket-i Mürettibiye Matbaası.
- Saraç, M. A. Y. (2000). *Klasik edebiyat bilgisi belâgat*. İstanbul: Bilimevi Yay.
- Saraç, M. A. Y. (2004). Edebî sanat terimlerinin Türkçe karşılıkları üzerine. *Türk Dili ve edebiyatı dergisi*, 32. 131-147.
- Sungurhan, A. (2017). *Beyânî Tezkiretü'ş-şu'arâ*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay.
- Şemîssâ, S. (1374). *Nigâhî tâze be-bedî'*. Tahran: İntişârât-ı Firdevs.
- Şemseddin Sâmi. (1996). *Kâmûsu'l-a'lâm*. Ankara: Kâşgar Neşriyat.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1329a). *Nazm ve eşkâl-i nazm*. Der-Sa'âdet.
- Tâhirü'l-Mevlevî. (1329b). *Seci' ve kafiye lûgatine zeyl*. Der-Sa'âdet.
- Tarlan, A. N. (1930). *Edebî sanatlara dâir*. İstanbul: Varoğlu Yay.
- Teclîl, C. (1367). *Cinâs der-pehne-i edeb-i Fârisî*. Tahran: Müessese-i Mütâla'ât u Tahkîkât-ı Ferhengî.
- Tornberg, C. J. (1849). *Codices Arabici, Persici et Turcici bibliothecæ regiæ universitatis upsaliensis*. Chapter 1, no: 196 s. 119. Lundæ.
- Türk Dil Kurumu. (1996). *Tarama sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Türk Dil Kurumu. (1993). *Derleme sözlüğü*. Ankara: TDK Yay.
- Türk Dil Kurumu. (2009). *Güncel Türkçe sözlük ve yazım kılavuzu*. Ankara: TDK Yay.
- Şükûn, Z. (1996). *Gencîne-i güftâr ferheng-i Ziyâ*. İstanbul: MEB Yay.

EK: Eserden Örnek Sayfalar.

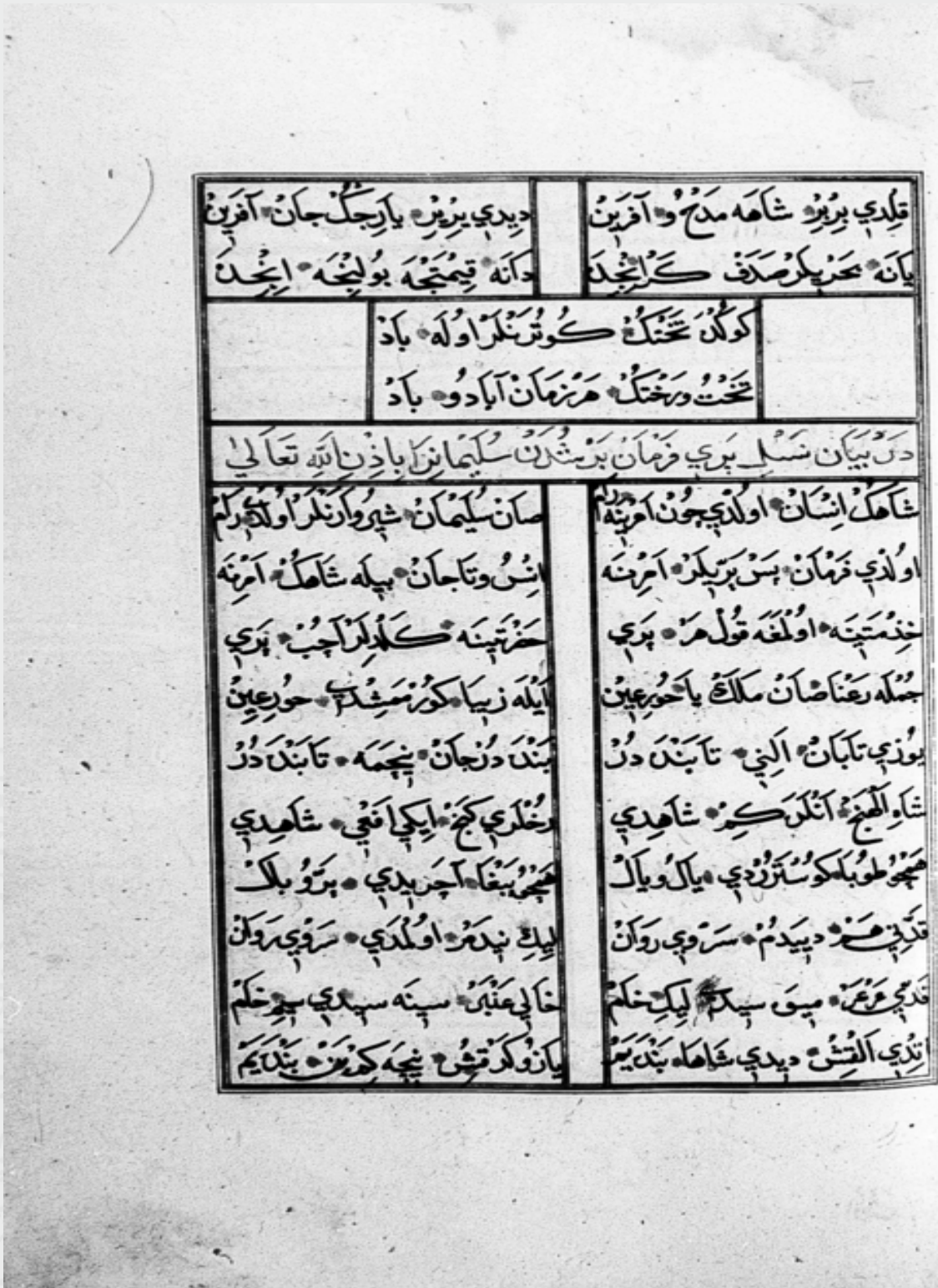
Belkîs-nâme, Uppsala Nüshası, Cilt II (68b1, b2).

Belkîs-nâme, Uppsala Nüshası, Cilt II (72a1, a2).

Belkîs-nâme, Uppsala Nüshası, Cilt II (85a1, a2).

Belkîs-nâme, Gotha Nûshası, Cilt II (144a).